

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Paperittomana peruskoulussa

- paperittomuuden tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa elämisen vaikutukset lapsen koulunkäyntiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla

Sarjanen, Ella
Tamminen, Emma

2014 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Tikkurila

Paperittomana peruskoulussa

- paperittomuuden tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa elämisen vaikutukset lapsen koulunkäyntiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla

Ella Sarjanen & Emma Tamminen
Sosiaaliala
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2014

Ella Sarjanen, Emma Tamminen

Paperittomana peruskoulussa - paperittomuuden tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa elämisen vaikutukset lapsen koulunkäyntiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla

Vuosi 2014

Sivumäärä 53

Opinnäytetyömme tutkimustehtävänä oli selvittää, miten paperittomuus tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa eläminen vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla. Paperittomalla tarkoitetaan henkilöä, jonka oleskelu Suomessa ei ole viranomaisten tiedossa tai sallimaa. Paperittoman kaltaisessa tilanteessa eläminen tarkoittaa sitä, että henkilön oleskelu Suomessa on laillista, mutta oikeus yhteiskunnan palveluihin on rajoitettua. Opinnäytetyön työelämän yhteistyökumppanina toimi Pakolaisneuvonta ry:n Paperittomat -hanke. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa tietoa aiheesta, jota Suomessa ei ole aikaisemmin tutkittu.

Tutkimusaineisto koottiin yhdeksän teemahaastattelun avulla. Haastattelut toteutettiin marraskuun 2013 ja maaliskuun 2014 välisenä aikana. Haastatellut edustivat kuntien opetuksesta vastaavien virastojen asiantuntijoita, koulujen oppilashuollon työntekijöitä sekä muuten paperittomia työssään kohtaavia. Aineiston analysoinnista syntyneitä teemoja olivat koulunkäynnin aloittamisen edellytykset ja prosessi, rekisteröitymisen seuranta, tiedonsaanti oikeudesta peruskoulutukseen, rekisteröimättömyyden näkyminen koulussa, kouluhenkilökunnan tietoisuus aiheesta, haasteet koulunkäynnissä, kuntien väliset erot, rekisteröimättömien lasten määrä, informaation tarve, kehitysehdotukset ja muut viranomaiset. Haastattelujen perusteella pystyimme päättämään, että suurin este lapsen kouluunpääsyssä pääkaupunkiseudulla on kuntaperusteinen oppilaaksiotto eli vaatimus asuinosoitteen rekisteröimisestä kunnan alueelle. Muita keskeisiä tutkimustuloksia olivat kuntien käytäntöjen erilaisuus kouluun pääsemisen prosessissa, elämäntilanteen näkymättömyys koulun arjessa sekä se, että tutkiemimme kuntien kouluissa ei ollut paperittomia lapsia ja rekisteröimättömien lasten lukumäärä oli vähäinen: kaikissa kolmessa kunnassa yhteensä noin 100 oppilasta.

Asiasanat: paperittomuus, lapsen oikeudet, peruskoulutus, oikeus koulutukseen, paperittomat lapset

Ella Sarjanen, Emma Tamminen

In school without papers - how irregularity in the immigration process affects child's right to basic education in Helsinki, Espoo and Vantaa

Year	2014	Pages	53
------	------	-------	----

To understand immigration policies it's imperative to get beyond the numbers and look at the economic realities that drive it; one such economical drive is education. Ineffective immigration reforms affect the efficiency, equity and the quality of education offered to the children of individuals labeled as illegal immigrants. The term 'illegal immigrants' refers to the residence of foreign nationals in a country, in a way that violates the immigration laws.

The aim of this thesis was to examine how the irregularities in the immigration process affect a child's right to basic education in Helsinki, Espoo and Vantaa. In order to succeed in reaching the objectives highlighted in the thesis the collaboration with the refugee advice centre's *Paperittomat* project was vital. The *Paperittomat* project offers legal counseling to undocumented migrants and to individuals who encounter them in their working environments. The project achieves this objective through the gathering of information on the situation of undocumented migrants. This will allow them to shed some much needed light on their basic human rights and needs.

Qualitative research methods were applied as the research data was collected through nine interviews. The individuals who took part in the interviews represented the Education Department, the student welfare services of schools and other individuals involved in working with undocumented migrants. Some of the main themes that were highlighted in the collected data were; the conditions that needed to be met by the children prior to beginning school, whether immigrants were informed of their educational rights, the variety of challenges faced in the school environment, the differences between the practices of the researched counties, the number of unregistered migrant children and the need for information and suggestions for improvements.

Ultimately, from the study it can be concluded that the main obstacle faced by these children in the initial initiation to the school environment is the need for a registered permanent address in the same county. Further vital information abstracted from the data was the tangible difference between the regulations of the counties, the fact that after being able to start going to school the challenges faced by the unregistered children did not differ from other migrant students and the worrying reality that schools simply did not have any undocumented migrant students. Also the number of unregistered migrant children in the schools of all the three counties was only approximately 100 students.

Keywords: Undocumented migrants, irregular migrants, illegal immigrants, migrant children, a right to education, children's rights, basic education

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Opinnäytetyön tausta	9
2.1	Pakolaisneuvonta ry	9
2.2	Paperittomuus ilmiönä.....	9
2.3	Paperittomuus Suomessa	10
2.3.1	Oikeus terveydenhuoltoon	12
2.3.2	Oikeus koulutukseen	12
2.4	Paperittomien lasten tilanne muissa Euroopan maissa	14
2.4.1	Paperittomien lasten tilanne Ruotsissa	14
2.4.2	Paperittomien lasten tilanne Ranskassa.....	15
2.4.3	Paperittomien lasten tilanne Saksassa	16
3	Teoreettinen viitekehys.....	16
3.1	Vertailututkimus paperittomuudesta EU:n alueella	17
3.2	Paperittomat lapset Iso-Britanniassa.....	18
3.2	Maahanmuuttajataustaiset lapset Suomen kouluissa.....	19
3.3	Turvapaikanhakijalapset Suomessa.....	21
4	Opinnäytetyön toteuttaminen	22
4.1	Tutkimuskysymys ja opinnäytetyön tavoitteet	22
4.2	Aineiston keruu ja kuvaus	22
4.2.1	Tutkimusjoukko.....	24
4.2.2	Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä	25
4.3	Aineiston käsittely ja analyysi	27
4.3.1	Teemahaastattelun analyysi.....	27
4.3.2	Litterointi.....	27
4.3.3	Teemoittelu	28
5	Tulokset.....	29
5.1	Koulunkäynnin aloittamisen edellytykset	29
5.1.1	Turistiviisumi.....	30
5.2	Koulunkäynnin aloittamisen prosessi	30
5.3	Rekisteröitymisen seuranta	31
5.3.1	Osoitteen tarkistaminen	32
5.4	Tiedonsaanti oikeudesta peruskoulutukseen.....	32
5.5	Rekisteröimättömyyden näkyminen koulussa	33
5.5.1	Kouluterveydenhuolto	33
5.6	Kouluhenkilökunnan tietoisuus aiheesta.....	34
5.7	Haasteet koulunkäynnissä	34
5.8	Kuntien väliset erot	35
5.9	Rekisteröimättömien lasten määrä	36

5.9.1	Muutokset.....	36
5.10	Informaation tarve	36
5.11	Kehitysehdotukset	37
5.12	Muut viranomaiset	37
5.12.1	Lastensuojelu	37
5.12.2	Polisi	38
6	Johtopäätökset	38
7	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	40
8	Pohdinta	42
	Lähteet	45
	Liitteet.....	49
	Liite 1 Saatekirje	50
	Liite 2 Teemalista asiantuntijalle	51
	Liite 3 Teemalista oppilashuoltohenkilökunnalle.....	52
	Liite 4 Sähköpostitse lähetetyt kysymykset	53

1 Johdanto

Paperittomuus on viime aikoina ollut paljon esillä niin poliittisessa keskustelussa kuin eri medioissa. Opinnäytetyömme aihe on noussut esille omasta mielenkiinnostamme paperittomuus-ilmiota kohtaan. Opinnäytetyömme tutkimustehtävänä on selvittää, miten paperittomuus tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa eläminen vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin pääkaupunkiseudulla.

Paperittomia lapsia koskeva tutkimus on vasta aluillaan, joten opinnäytetyöllämme on mahdollisuus tuottaa uutta tietoa lasten tilanteesta yhteiskunnassamme. Opinnäytetyömme on osa Laurea-ammattikorkeakoulun yhteistyökumppanina toimivan Pakolaisneuvonta ry:n Paperittomat-hanketta. Pakolaisneuvonta ry:n keväällä 2012 alkanut Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama hanke on pyrkinyt kartoittamaan paperittomien tilannetta ja oikeuksia Suomessa.

Aloitimme opinnäytetyömme tekemisen lokakuussa 2013 taustoittamalla tutkimaamme aihetta. Kielitaitomme tulivat tarpeeseen kerätessämme tietoa paperittomuudesta sekä paperittomien lasten koulunkäynnistä, sillä aiheesta kirjoitettu suomenkielinen materiaali on vähäistä. Päädyimme toteuttamaan omaa opinnäytetyötämme haastatteleamalla pääkaupunkiseudun kuntien opetusviraston sekä sivistystoimen asiantuntijoita, eri koulujen oppilashuoltohenkilökuntaa sekä paperittomien kanssa työskenteleviä henkilöitä. Olisimme halunneet haastatella myös paperittomia tai paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevia ihmisiä, mutta koimme, että se olisi laajentanut opinnäytetyötämme liikaa. Samalla opinnäytetyön toteutuksen aikataulu olisi venynyt mahdollisesti kohtuuttoman pitkäksi. Lisäksi epäilimme näiden henkilöiden tavoittamisen olevan erittäin hankalaa, sillä käännätyksen pelossa he pyrkivät elämään huomaamattomasti.

Suomen paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien lasten tilannetta kartoittaessa tuntui mielekkäältä aloittaa pääkaupunkiseudusta, sillä pääkaupunkiseudulla asuu noin puolet Suomessa rekisteröidyistä ulkomaalaissyntyisistä, ulkomaan kansalaisista ja muunkielisistä (Helsingin kaupunki 2013). Valitsimme tutkimuskohteeksemme Espoon, Helsingin ja Vantaan, sillä ne kattavat pinta-alaltaan sekä väestöltään lähes koko pääkaupunkiseudun.

Ammatillinen kiinnostus paperittomuuteen ilmiönä heräsi työharjoittelupaikoissamme, joissa paperittomuus tuli ilmi eri tavoin. Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa negatiivisen oleskelulupapäätöksen saaneita ihmisiä joskus ”katoaa” ennen käännäytystä, joko he jäävät maahan laittomasti (ilman papereita) tai poistuvat maasta omin avuin. Lastensuojelun piirissä paperittomuus tulee ilmi esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsen suojaksi tämä on sijoitettava kiireellisesti. Paperittomalle tai rekisteröimättömälle EU -kansalaiselle lapselle on luotava väliaikainen henkilötunnus, jotta hänellä olisi oikeus lastensuojelun palveluihin. Kynnys palve-

luihin hakeutumiselle on kuitenkin korkea, sillä pelko kiinnijäämisestä poliisille ja siitä seuraava mahdollinen käännytys saa paperittoman välttelemään useimpia julkisia palveluita. Tämän takia paperittomien asema onkin erityisen haavoittuva, sillä esimerkiksi rikoksen uhreiksi jouduttuaan he eivät helposti hakeudu poliisin pakeille. Tällaisessa tilanteessa kasvavat lapset ovat erityisen haavoittuvia, sillä lapsuuden lisäksi heidän asemaansa vaikuttaa siirtolaisuus sekä paperittomuus eli ”laittomuus” (Sigona & Hughes 2012: 1).

Yhteistyömme opinnäytetyötä tehdessä toimi saumattomasti. Olimme molemmat hyvin kiinnostuneita aiheesta ja tavoitteemme lopputuloksen suhteen olivat samankaltaiset. Kirjoitimme teoriaosiota yksin ja yhdessä. Aineiston analyysin, johtopäätökset ja pohdinnan kirjoitimme kokonaan yhdessä, sillä halusimme varmistaa saavamme yhtenäisen kuvan tuloksista. Yhdessä kirjoittaessamme pystyimme jatkamaan toisen ajatuksesta, mutta toisaalta yksin kirjoittaessa oli joskus helpompaa keskittyä. Haastatteluissa toisella oli keskustelun vetäjän rooli, jota toinen tarvittaessa täydensi. Emme olleet tehneet kvalitatiivista tutkimusta aiemmin, joten työparista sai tukea alussa hermostuttaviin haastattelutilanteisiin. Tällaisen opinnäytetyön, josta saatavissa oleva tieto ja aiempi tutkimus ovat vähäisiä, tekeminen parin kanssa oli antoisaa. Jos oma usko työn onnistumiseen oli ehtymässä, työparin kanssa pystyi keskustelemaan vaihtoehtoisista tavoista saada tutkielma toteutettua. Koemme myös oppineemme paljon ja ymmärtäneemme aiheen syvällisemmin vaihtamiemme ideoiden sekä käymiemme keskustelujen kautta.

Opinnäytetyömme raportti alkaa aiheen taustoittamisella. Kerromme yhteistyökumppanistamme, paperittomuudesta ilmiönä, paperittomista Suomessa, paperittomien oikeuksista sekä paperittomien lasten tilanteesta valikoiduissa EU -maissa. Näitä seuraa aiheemme teoreettinen viitekehys sekä opinnäytetyön toteutus. Kerromme aineiston keruusta, käytetyistä menetelmistä sekä aineiston analyysin toteutuksesta. Raportin lopussa esittelemme saamamme tutkimustulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset sekä arvioimme opinnäytetyömme luotettavuutta ja toteutusta. Lopuksi kerromme opinnäytetyön teon jälkeisistä ajatuksista sekä askaruttamaan jääneistä kysymyksistä.

2 Opinnäytetyön tausta

2.1 Pakolaisneuvonta ry

Opinnäytetyömme työelämäkumppanina toimii Pakolaisneuvonta ry. Pakolaisneuvonta ry on vuonna 1988 kansalaisjärjestöjen perustama yleishyödyllinen yhdistys. Yhdistys tarjoaa oikeudellista apua ja neuvontaa turvapaikanhakijoille, pakolaisille ja muille ulkomaalaisille. (Pakolaisneuvonta ry 2003.) Paperittomat-hanke puolestaan on Pakolaisneuvonta ry:n hanke, jossa tarjotaan oikeudellista neuvontaa paperittomille sekä heitä työssään kohtaaville. Hankkeen tarkoituksena on myös tiedottaa paperittomien oikeuksista. Hanke on suunniteltu kolmivuotiseksi ja sen aikana on tarkoitus kartoittaa etenkin paperittomien pääsyä terveystalouteen sekä paperittomien lasten oikeuden toteutumista peruskoulutukseen pääsystä. Hanketta rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. (Pakolaisneuvonta ry 2012.)

2.2 Paperittomuus ilmiönä

Paperittomuus ei ole määritelmänä yksiselitteinen. Pakolaisneuvonta ry:n mukaan paperiton on henkilö, jonka oleskelu Suomessa ei ole viranomaisten tiedossa tai sallimaa. Näiden ihmisten oleskelulupahakemus on hylätty, lupa on mennyt vanhaksi ja sitä ei ole uusittu tai joskus lupaa ei ole haettu ollenkaan. (Pakolaisneuvonta ry 2012.) Suomessa puhutaan yleisesti laittomasta maahanmuutosta, jolla tarkoitetaan ”toimintaa, jossa maahantuloa, maassa oleskelua tai maasta lähtöä koskevia kansainvälisiä tai kansallisia sopimuksia, lakeja ja määräyksiä rikotaan joko tilapäis- tai pysyväisluonteisesti. Laiton maahanmuutto käsittää kolmansien maiden kansalaiset, jotka saapuvat jäsenvaltioiden alueelle laittomasti ja henkilöt, jotka tulevat maahan laillisesti, mutta jäävätkin sallittua kauemmaksi ajaksi tai muuttavat oleskelutarkoitustaan ilman viranomaisen lupaa.” (Sisäasiainministeriö 2008.)

Paperittomiin katsotaan usein kuuluvan myös eri tavoin paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevat henkilöt. Näiden henkilöiden oleskelu Suomessa on usein laillista, mutta heidän oikeutensa esimerkiksi terveystalouteen ovat rajallisia. Paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevia henkilöitä ovat mm. sellaiset EU-maiden kansalaiset, joilla ei ole sairausvakuutusta omassa maassaan, eivätkä he näin ollen ole Suomessa oikeutettuja terveystalouteen. Myös oleskelulupapäätöstä odottavat henkilöt, jotka ovat tulleet Suomeen esimerkiksi turistikortilla, ovat oikeuksien toteutumisen osalta samassa tilanteessa kuin paperittomat. (Keskimäki, Nykänen & Kuusio 2014: 11-12; Korniloff & Laine 2014: 6.)

Euroopan komission rahoittama CLANDESTINO tutkimusprojekti toteutettiin vuosina 2007-2009 ja sen tarkoituksena oli tukea poliittisia toimijoita luomaan paperittomuuteen liittyviä käy-

täntöjä. Tavoitteena oli selvittää mm. Euroopassa olevien paperittomien määrää ja erilaisia paperittomuuden muotoja. CLANDESTINO-projekti jakaa paperittomuuden viiteen ryhmään: laittomasti työskentelevät EU-kansalaiset, ilman työlupaa työskentelevät, väärillä papereilla oleskelevat, oleskelulupaa (maan alla) odottavat sekä kokonaan ilman papereita oleskelevat. Maailmalla on käytössä lukuisia eri termejä kuvaamaan paperittomuutta mm. *irregular migrant* (englanti), *undocumented migrant* (englanti) ja *Illegalisiert* (saksa). Ne ovat kuitenkin hankalasti suomennettavissa, joten Suomessa käyttöön on vakiintunut sana *paperiton*. (Leppäkorpi 2011: 19, 25.)

Paperittomaksi päädytään eri syistä. CLANDESTINO -projektin yhteydessä arvioitiin, että suurin osa paperittomuudesta aiheutuu oleskelulupa-tilanteen muutoksista. Henkilö voi päätyä paperittomaksi, esimerkiksi jos turvapaikanhakuprosessi ei tuota toivottua tulosta ja maasta poistamisen täytäntöönpano ei onnistu joko henkilön, viranomaisten tai lähtömaan tilanteen takia, oleskelulupa menee umpeen, henkilö on tullut maahan laittomasti tai työskentelee laittomasti (Leppäkorpi 2011: 88). PICUMin (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) mukaan suurin osa paperittomista tulee Eurooppaan laillisesti, mutta eivät saa oleskeluun oikeuttavia dokumentteja vaadituissa ajoissa (PICUM). Amerikkalainen Migration Policy Institute luettelee yllämainittujen lisäksi laittomaksi siirtolaiseksi päätyneiden syiksi maahantulon väärennyksellä henkilöllisyystodistuksella, maahantulon väärää tietoa sisältävillä laillisilla todistuksilla, oleskeluluvan jatkamisen hylkäämisen sen myöntämiseen edellytettävien ehtojen jäädessä täyttymättä sekä syntymisen paperittomaan perheeseen (Morehouse & Blomfield 2011: 4). Paperittomana elämiseen on siihenkin monia syitä: osalle paperittomuus voi olla paras ratkaisu muiden huonojen vaihtoehtojen joukossa. Esimerkiksi pelko turvallisuuden puolesta, tahto asua läheisten kanssa samassa maassa tai mahdollisuus tehdä työtä voivat ajaa ihmisen paperittomuuteen. (Paperittomat -hanke.)

2.3 Paperittomuus Suomessa

Maahanmuuttoasiat ovat olleet näkyvästi esillä Suomen politiikassa 2000-luvulla. Maahanmuutto on kuitenkin edelleen muuhun Eurooppaan verrattuna Suomessa vähäistä ja yhteiskunnan monikulttuurisuuteenkin vasta totutellaan. Esimerkiksi vuonna 2012 Suomessa oli turvapaikanhakijoita 3129 (Pakolaisneuvonta ry 2013), kun Ruotsissa heitä oli 24 802 (Migrationsverket 2013). Ulkomaan kansalaisia on Suomessa Pohjoismaista vähiten: noin 4 % väestöstä (Norden). Paperittomien määrää on mahdotonta kertoa tarkasti ilmiön salatun luonteen vuoksi, mutta korkeimmat arviot Suomessa oleskelevien paperittomien määrästä vaihtelevat 8000 ja 12 000 välillä. Paperittomuutta tutkineen Mervi Leppäkorven (2011: 28) mukaan realistisempi arvio paperittomien määrästä on kuitenkin 1500 - 2000. Ruotsissa paperittomia arvioidaan olevan noin 10 000 - 15 000, heistä noin 2000 - 3000 arvioidaan olevan lapsia (Migration-sinfo 2013).

OECD:n (Organisation for Economic Co-operation and Development) mukaan Euroopassa on 5-8 miljoonaa paperitonta (Undocumented migrants). Vuonna 2013 Suomen viranomaisten tietoon tuli 3 368 muun kuin jonkun EU-maan kansalaista, jotka olivat maassa ilman oleskelu-oikeutta (Helsingin Sanomat, 2014). Tähän määrään eivät sisälly paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevat ihmiset eivätkä ne, joista viranomaisilla ei ole tietoa. Suomessa asuvien paperittomien määrä on muuhun Eurooppaan verrattuna vähäinen. Ihmis- ja lapsen oikeuksien toteutumisen nimissä on kuitenkin tärkeää, että Suomi kiinnittää huomiota myös laittomasti maassa oleskeleviin ihmisiin, oli heitä minkälainen määrä tahansa.

Paperittomuutta käsitellessä on tärkeämpää alleviivata paperittomien oikeuksia kuin näiden määrää. Kaikilla ihmisillä on oikeuksia oleskelustatuksesta huolimatta, mutta paperittomien oikeudet ovat heikot ja usein paperittomat ovat tietämättömiä oikeuksistaan. Suomessa on myös ihmisiä, jotka oleskelevat täällä laillisesti, mutta heillä ei silti ole oikeuksia esimerkiksi terveydenhuoltoon. Näihin ryhmiin kuuluvat mm. Itä-Euroopan romanit sekä oleskelulupapäätöstä odottavat tai tilapäisillä oleskeluluvilla olevat ihmiset. (Al Omair & Heikinheimo 2013: 8-10.)

Oman erityispiirteensä Suomen paperittomiin muodostavat EU-kansalaiset, jotka asuvat Suomessa pysyväisluonteisesti, mutta eivät ole rekisteröityneet poliisille vaaditun kolmen oleskelukuukauden jälkeen tai ilmoittaneet maistraattiin pysyvästä oleskelustaan. Pysyvän oleskelun rekisteröintiin maistraatissa vaaditaan ilmoitus rekisteröitymisestä poliisilaitoksella, todistus varallisuudesta tai työpaikasta sekä todistukset perhesuhteista rekisteröinnin koskiessa myös perhettä. Maistraatissa rekisteröitymisen jälkeen henkilölle merkitään kotikunta, minkä jälkeen hänelle voidaan myöntää henkilötunnus. Henkilötunnuksen saamisen jälkeen henkilöllä on oikeus kotikunnan järjestämiin palveluihin. (Helsingin maistraatti 2013.) EU-kansalaiset saavat siis oleskella ja työskennellä Suomessa, mutta oleskelun rekisteröiminen vaaditaan kaikilta. Oleskeluoikeuden rekisteröinti on voimassa toistaiseksi ja se edellyttää hakijalta riittäviä varoja itsensä ja perheenjäsenten elättämistä varten. (Poliisi.) Rekisteröimättä jättämisestä voi saada sakkorangaistuksen, mutta maasta ei voida karkottaa (Sinun Eurooppasi). Esimerkiksi virallisen työsopimuksen puuttuessa rekisteröintiä on mahdotonta suorittaa, jolloin pimeitä töitä tekevän ja hänen perheensä oikeudet voivat jäädä toteutumatta.

Paperittomuus on otettu käsittelyyn myös valtakunnallisella tasolla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on julkaissut maaliskuussa 2014 Sosiaali- ja terveysministeriön tilauksesta selvityksen luvattomasti maassa oleskelevien ihmisten mahdollisuudesta saada terveydenhuoltoa. Lisäksi kesäkuussa 2013 julkaistussa Maahanmuuton tulevaisuus 2020- strategiassa Sisäasiainministeriö toteaa, että virallisten järjestelmien ulkopuolella pysyttelevät ihmiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja heitä koskevat perus- ja ihmisoikeudet oleskelun laitto-

muudesta huolimatta. Ministeriön raportti painottaa myös toimivan paluujärjestelmän organisoimista (maasta poistamisen tehokkuus ja vapaaehtoisen paluun ensisijaisuuden korostaminen), jotta ”Suomeen ei synny ilman maassaolo-oikeutta oleskelevien ihmisten joukkoa” (Sisäasiainministeriö 2013: 15 - 18). Ilmiöön on siis herätty, kenties muiden Euroopan maiden varoittavien esimerkkien perusteella, ja siihen pyritään vaikuttamaan ennaltaehkäisevästi. Strategiassa ei mainita paperittomia lapsia erityisenä ryhmänä.

2.3.1 Oikeus terveydenhuoltoon

Paperittomilla ja osalla paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevilla on Suomessa tällä hetkellä oikeus vain akuuttiin terveydenhuoltoon. Suomessa terveystalveluiden järjestämisestä vastaa kunta, ja koska paperittomilla ei ole kotikuntaa, ei heille lain mukaan tarvitse järjestää terveystalveluita. (Al Omair & Heikinheimo 2013: 19-20.) Suomi on kuitenkin vuonna 1991 ratifioimassaan Lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustanut kaikkien lapsien oikeuden parhaaseen mahdolliseen hoitoon ja terveydentilaan. Lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artiklassa sanotaan, että ” Sopimusvaltiot tunnustavat, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista talveluista. Sopimusvaltiot pyrkivät varmistamaan, ettei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudestaan nauttia tällaisista terveystalveluista.” (Unicef 2013a.) Suomen lainsäädännössä ei kuitenkaan ole eritelty paperittomia lapsia ja heillekin turvataan ainoastaan kiireellinen hoito, vaikka Lapsen oikeuksien sopimuksen ratifiointi sitouttaa valtion muuttamaan lakinsa ja toimintansa sopimusta vastaaviksi (Unicef 2013b).

Poikkeuksen muun Suomen linjaan muodostaa Helsinki. Helsingin kaupunki on kaupunginhallituksen päätöksellä vahvistanut 9.12.2013, että kiireellisen hoidon lisäksi myös raskaana oleville paperittomille ja paperittoman kaltaisessa tilanteessa oleville naisille ja alle 18-vuotiaille lapsille tarjotaan laajat terveystalvelut samaan hintaan kuin helsinkiläisille (Kaupunginhallitus 2013a; 2013b). Siitä, miten nämä talvelut tullaan käytännössä järjestämään, ei vielä ole tietoa. THL:n selvityksen mukaan sosiaali- ja terveystalvelustolta odotetaan loppukeväästä 2014 selvitystä talvelujen kustannuksista sekä siitä, miten hoito tavoittaa paperittomat (Keskimäki, ym. 2014: 26-27).

2.3.2 Oikeus koulutukseen

Suomessa on vasta viime aikoina käyty julkista keskustelua paperittomien lasten koulutuksesta. Pakolaisneuvonta ry:n Paperittomat -hanke on kartoittanut tietoa aiheesta ja koontanut huhtikuussa 2014 julkaistun Paperittoman lapsen oikeus perusopetukseen -oppaan, joka ottaa kantaa paperittomien lasten tilanteeseen (Korniloff & Laine 2014).

Suomen perustuslaissa on säädetty jokaista koskevista sivistyksellisistä oikeuksista. Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. (Perustuslaki 1999.) Perusopetuslain (1998) 2 luvun 4 § mukaan ”kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta”. Lakien lisäksi Suomi on sitoutunut moniin ihmisoikeussopimuksiin, joissa on säädetty koulutuksesta ja perusopetuksesta. Näitä ovat Lapsen oikeuksien sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus, uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja sekä Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus.

Suomen ratifioiman Lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artikla on yhtenevä perustuslakimme kanssa. Sopimuksen 28 artiklassa lukee, että sopimusvaltioiden on tunnustettava jokaisen lapsen oikeus saada perusopetusta ja näin ollen niiden on tehtävä perusasteen koulutuksesta pakollista ja maksutonta. Sopimusvaltioiden on myös ryhdyttävä toimenpiteisiin koulunkäynnin säännöllisyyden edistämiseksi. (Unicef 2013a.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1.lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen ja valtioiden on kunnioitettava vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen uskonnollisten ja aatteellisten vakaumuksiensa mukainen opetus (European Convention of Human Rights). Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan (2002) 17 artiklan mukaan sopimusvaltiot puolestaan sitoutuvat järjestämään lapsille ja nuorille maksutonta perusopetusta. Suomessa 3.1.1976 voimaan tulleen Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälinen yleissopimuksen (1976) 13 artiklan mukaan ”Jokaisella on oikeus saada opetusta”.

Hämmennystä ja vaikeuksia lain tulkintaan Suomessa aiheuttavat kuitenkin perusopetuslain 5.1 § sekä 46.1 §. 5 § lukee, että kunta voi järjestää perusopetukseen valmistavaa opetusta. Tämän perusteella valmistava opetus ei ole perusopetusta, eikä kuntia velvoiteta sitä järjestämään. 46 § taas määrittää muiden kuin oppivelvollisten perusopetus, joka vaikuttaa siihen, että ensin on määriteltävä oppivelvollinen. Perusopetuslain (1998) mukaan oppivelvollisia ovat kaikki Suomessa vakinaisesti asuvat lapset. Mutta mitä vakinaisella tässä tarkoitetaan? Tuleeko lapsella olla osoite, jotta hän on oppivelvollinen vai onko hänellä oltava suomalainen henkilötunnus?

Lisää hämmennystä tuottavat Opetushallituksen tulkinnat perusopetuslaista. Opetushallituksen mukaan valmistava opetus ei ole subjektiivinen oikeus ja kunnat päättävät itse opetuksen järjestämisestä. Samalla valmistavaan opetukseen pääsemiseen ei Opetushallituksen mukaan vaadita oleskelulupaa, kotikuntaa tai vanhempien työpaikkaa (Opetushallitus 2013). Tulkitsemme tätä niin, että lapsilla on oikeus valmistavaan opetukseen, mutta kunta päättää itse siitä, järjestetäänkö sen alueella valmistavaa opetusta? Eikö silloin lapsi voi hakeutua kotikunnattomuuden perusteella sellaiseen kuntaan opetukseen, jossa valmistavaa opetusta jär-

jestetään? Tai jos kunta ei tarjoa valmistavaa opetusta, voiko vanhempi vaatia paperittoman lapsen pääsyä suoraan perusopetukseen lakien ja asetusten nojalla? Lain tulkinta asian tiimoilta on hankalaa.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin otti joulukuussa 2013 kantaa kuntien perusopetuksen järjestämisvelvollisuuteen. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan on vastoin perustuslakia ja YK:n lapsen oikeuksien sopimusta, ettei kaikille lapsille ole järjestetty perusopetusta kotikunnattomuuden vuoksi. Sakslin pyysi opetus- ja kulttuuriministeriötä selvittämään, mihin toimiin se aikoo ryhtyä kaikkien lapsien peruskoulutukseen pääsyn turvaamiseksi. Sakslinin mukaan Suomen perustuslaissa on määritelty kaikkien oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja Suomea sitovat myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset velvoitteet. (Eduskunnan oikeusasiamies 2014.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle antaman selvityksen mukaan ongelmat perusopetukseen otossa ovat aiheutuneet lain virheellisestä tulkinnasta sekä kuntalaista, joka määrittelee kunnassa asumisen. Lakia ei kuitenkaan ministeriön mukaan ole tarvetta muuttaa. Ministeriö on ilmoittanut päätöksestään tehostaa kuntien ja aluehallintoviraston ohjausta, jotta ne osaavat tulkita lakia oikein. (Eduskunnan oikeusasiamies 2014.)

2.4 Paperittomien lasten tilanne muissa Euroopan maissa

2.4.1 Paperittomien lasten tilanne Ruotsissa

Ruotsissa arvioidaan olevan noin 2000-4000 paperitonta lasta. Paperittomiksi lapsiksi luetaan lapset, jotka eivät ole viranomaisten tiedossa lainkaan, joiden määräaikainen oleskelulupa on päättynyt tai oleskelulupahakemukseen on tullut negatiivinen vastaus. Lapsilla ei ole oppivelvollisuutta, joten jokainen perhe saa itse päättää, laittavatko he lapsensa kouluun. (Skolverket 2013.)

Ruotsin opetustoimen (ruots. *Skolverket*) mukaan 1.7.2013 alkaen Ruotsissa asuvilla paperittomilla lapsilla on sama oikeus koulunkäyntiin kuin lapsilla, jotka asuvat virallisesti Ruotsissa. Heillä on oikeus osallistua myös lukio-opetukseen, jos opinnot alkavat ennen kuin lapsi täyttää 18-vuotta. Kouluun rekisteröitymisessä voi kuitenkin ilmetä vaikeuksia henkilötunnuksen tai osoitteen puuttumisessa tai koulun on vähintäänkin tehtävä tavallisesta poikkeavia päätöksiä tällaisten kouluhakemusten käsittelyssä. (Skolverket 2013.)

Aiemmin koulun työntekijöillä on ollut velvollisuus ilmoittaa poliisiviranomaisille ulkomaalaisista oppilaista, mutta velvollisuus on poistettu. Koulujen ei myöskään ole luovutettava oppilaiden tietoja salassapitovelvollisuuden nojalla. Koulun henkilökunnan on kuitenkin ilmoitet-

tava sosiaalitoimelle huolestaan, jos heillä herää epäilyksiä puutteista lapsen hyvinvoinnissa, joka taas voi vaatia perheeltä todistusta maassaolo-oikeudesta. (Skolverket 2013.)

Poliisilla on oikeus etsiä lapsia kouluista, mikä voi estää vanhempia ilmoittamasta lapsiaan kouluun. Käännytystapauksissa poliisin on kuitenkin huomioitava lapsen etu, johon liittyvät mm. mahdollisimman vähäinen voimankäyttö sekä käännetyksen ajallisen välittömyyden tarpeellisuus (Skolverket 2013). Muun muassa Skånen rajavalvontaviranomaisten johtaja (ruots. *gränspolisen*) Kristina Hallander Spångberg on todennut, ettei poliisi ole etsinyt eikä tule etsimään lapsia kouluista, sillä lapset eivät ole vastuussa tilanteestaan. Samaisessa Helsingborgs Dagblad -lehdessä Sören Sommelius arvioi, että vain 450 paperitonta lasta on aloittanut koulunkäynnin Ruotsissa. (Sommelius 2013.)

2.4.2 Paperittomien lasten tilanne Ranskassa

Ranskassa arvioidaan olevan paperittomia henkilöitä noin 350 000-500 000. Ranskassa on aiemmin ollut vuosia, jolloin paperittomia on laillistettu isoissa ryppäissä kuten vuonna 1981, jolloin laillistettiin 131 000 ihmistä, ja vuonna 1997, jolloin laillistettiin 80 000 ihmistä. Viime vuosina on laillistettu yleensä noin 30 000 ihmistä vuodessa. Tällä hetkellä ilman oleskelulupaa maassa asuvat vanhemmat voivat laillistaa oleskelunsa pystyessään todistamaan, että ovat oleskelleet Ranskassa viisi vuotta ja lapsi on käynyt Ranskassa koulua (sisältäen esikoulun) vähintään kolme vuotta. 18-vuotiaiden, sitä nuorempia ei voida käännättää, on pystyttävä todistamaan kahden vuoden koulunkäynti Ranskassa saadakseen oleskeluluvan (Le Monde 2012). Säännöt ovat tiukentuneet sitten vuoden 2006, jolloin vanhemmille riitti todiste kahden vuoden oleskelusta ja lapsen yhden vuoden koulunkäynnistä (Leclair 2012).

Koululaitoksen johtajat tai kunnanjohtaja pystyi aiemmin kieltäytymään ottamasta paperitonta lasta koulutukseen, kunnes vuonna 2002 heitä muistutettiin Ranskan ratifioimasta YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksesta. Kaikilla Ranskassa asuvilla 6-16-vuotiailla lapsilla on oppivelvollisuus, eikä häneltä saa vaatia henkilöllisyystodistusta. Alle 18-vuotiaalla ei tarvitse olla oleskelulupaa. Koulussa lapsella on täysin samat oikeudet kuin Ranskan kansalaisilla. Ranskalainen koulutus ei kuitenkaan takaa oleskeluluvan saantia lapsen täyttäessä 18 vuotta, paitsi mahdollisesti EU-kansalaisille. (Gless 2013.)

Kannanotossaan 19.10.2013 Ranskan sisäministeri Manuel Valls selventää, että poliisilla ei ole oikeutta etsiä koulun kautta paperittomia lapsia eikä heidän vanhempiaan tai saattajiaan. Tämä koskee koulurakennuksen ja varsinaisen koulupäivän lisäksi aikaa, jonka lapsi viettää esimerkiksi opintoja täydentävässä kulttuuri- tai urheilutoiminnassa sekä koulumatkoja. (Valls 2013.)

2.4.3 Paperittomien lasten tilanne Saksassa

Saksan Punaisen ristin ja Caritas-järjestön laitonta oleskelua koskevassa oppaassa arvioidaan Saksassa asuvan laittomasti noin 100 000-400 000 ihmistä. Arvio on vuodelta 2010. Oppaassa ei mainita, kuinka monen maassa laittomasti oleskelevista arvioidaan olevan kouluikäisiä lapsia. (Kössler, Mohr & Habbe 2013: 10-11.)

Saksassa paperittoman lapsen mahdollisuus koulunkäyntiin riippuu oleellisesti osavaltioista, jossa hän asuu. Joissain osavaltioissa heitä koskee oppivelvollisuus, osassa heillä on oikeus koulutukseen ja osassa heidän ei ajatella olevan oikeutettuja koulunkäyntiin. Osavaltion yleisen linjauksen lisäksi koulunkäyntimahdollisuutta voivat vaikeuttaa tai helpottaa kuntien omat säännökset sekä yksittäisten koulujen käytännöt. (Kössler ym. 2013: 13.)

Oppivelvollisuuden määrittelyssä käytetään käsitteitä ”pysyvä oleskelu”, ”asuminen”, ”asunto” ja ”asuinpaikkakunta”. Näillä estetään sosiaaliturvien nostaminen ulkomaille, määritellään sosiaalipalveluiden alueellinen tarjoaja ja pyritään varmistamaan, että lapsi tulee todennäköisesti asumaan alueella tietyn ajanjakson, tässä tapauksessa kyseisen lukukauden. Paperittomien lasten pysymistä alueella ei voida varmistaa, sillä he ovat alituisesti käännetyshuonalla, joka voidaan tulkita väliaikaiseksi asumiseksi alueella. Tämän takia joissain osavaltioissa paperittomilla lapsilla ei ole oppivelvollisuutta ja joissain on. Oppaassa ehdotetaan, että asumisen alueella voisi todistaa myös muulla tavoin kuin rekisteröitymisilmoituksella, kuten naapurin lausunnolla tai vuokrasopimuksella. (Kössler ym. 2013: 13-14, 18.)

Kouluun pääsemiseen vaadittavat dokumentit myös vaihtelevat osavaltioittain. Edellytyksenä voi olla todistus rekisteröitymisestä alueen asukkaaksi, oleskelulupa tai syntymätodistus. Joissain osavaltioissa taas on linjattu selkeästi, että rekisteröitymisilmoitusta tai passia ei saa vaatia näytettäväksi. Vuoteen 2011 saakka valtion koulujen oli ilmoitettava laittomasti maassa oleskelevista lapsista ulkomaalaisviranomaisille. Sittemmin velvollisuus poistettiin, jotta kaikkien Saksassa asuvien lasten oikeus koulutukseen toteutuisi. (Kössler ym. 2013: 16-17.)

3 Teoreettinen viitekehys

Opinnäytetyömme tarkastelee paperittomien lasten koulunkäyntiä kunnallisella tasolla, hallinnollisesta näkökulmasta. Suomessa on tutkittu yleisesti maahanmuuttajataustaisten ja turvapaikanhakijalasten koulunkäyntiä, mutta paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien lasten koulunkäynnistä ei ole aiempaa tutkimustietoa.

Tutkimukset paperittomuudesta ja laittomasta maahanmuutosta Euroopassa ovat keskittyneet etupäässä paperittomien määrään, erilaisiin paperittomuuden syihin ja paperittomien koh-

taamiin haasteisiin. Esittelemme seuraavaksi Iso-Britanniassa tehdyn tutkimuksen paperittomien lasten koulunkäynnistä, tutkimuksen maahanmuuttajalasten kohtaamista haasteista suomalaisissa kouluissa sekä turvapaikanhakijalasten koulunkäynnistä Suomessa. FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) on tutkinut ja raportoinut kattavasti EU-maiden laittomasta maahanmuutosta ja paperittomien perusoikeuksista. Raportissa on erikseen esitelty lasten oikeutta opetukseen ja tutkittu eri maiden tilannetta lasten kouluunpääsyn näkökulmasta. (FRA - European Union Agency for Fundamental Rights 2011.)

3.1 Vertailututkimus paperittomuudesta EU:n alueella

Vuonna 2011 FRA:n julkaisema raportti ”*Fundamental Rights of Migrants in an Irregular Situation in the European Union*” kertoo paperittomien oikeuksien toteutumisesta ja esteistä EU-maissa. Raportin yksi osa käsittelee oikeutta perusopetukseen ja sen toteutumista paperittomien lasten osalta EU-jäsenvaltioissa. FRA:n mukaan vuonna 2010, 26:n EU-maan alueella on tavattu noin 41 500 paperitonta lasta, joista jopa 16 000 on ollut alle 14-vuotiaita. (FRA - European Union Agency for Fundamental Rights 2011: 85).

Järjestön raportissaan listaamasta 27:n EU-maan perustuslaista 22:ssa kaikilla lapsilla on oikeus perusopetukseen ja vain viidessä valtiossa oikeus on rajoitettu. Raportissa on myös listattu kahdeksan ihmisoikeussopimuksen säännöstä koulutuksesta, joista viiteen ovat kaikki EU-maat sitoutuneet. Vaikka paperilla oikeudet lapsille suodaankin, käytännössä nämä oikeudet eivät kaikissa EU-maissa toteudu. Oikeuden toteutumisen esteenä ovat usein dokumenttien puute, koulutuksen rahoitus sekä vanhempien pelko paljastumisesta viranomaisille. (FRA - European Union Agency for Fundamental Rights 2011: 86-89.)

Yleinen syy kouluunpääsyn esteenä on dokumenttien puute. Useimmiten kouluviranomaiset vaativat jonkinlaisia papereita tai dokumentteja joko lapsilta tai näiden huoltajilta. Vanhempien henkilöllisyystodistus vaaditaan raportin mukaan ainakin Itävallassa, Ranskassa, Irlannissa, Espanjassa ja osassa Saksaa. Osoite puolestaan on oltava Itävallassa, Tsekeissä, Saksassa, Ranskassa, Unkarissa ja Espanjassa. Itävallassa, Kyproksella, Ranskassa, Saksassa, Luxembourgin ja Espanjassa vaaditaan lapsen syntymätodistus. Lapsen terveystodistus on esitettävä Saksassa ja Unkarissa. Ranskassa sekä Espanjassa kouluviranomaiset vaativat todistetta siitä, että lapselle on annettu kaikki maan rokotusohjelman mukaiset rokotteet. (FRA - European Union Agency for Fundamental Rights 2011: 90-91.)

Eri EU-maissa toimitaan monin eri tavoin paperittomien lasten kouluunpääsyn suhteen. Viranomaisilla on käytännön tasolla paljon epäselvyyttä siitä, miten paperittomien lasten koulunkäyntiin tulisi suhtautua. Joissakin maissa saatetaan lapsia etsiä koulusta, jotta päästään paperittomien perheiden jäljille ja joidenkin maiden kouluilla on ilmoitusvelvollisuus maahan-

muuttoviranomaisille, mikäli koulussa opiskelee paperiton lapsi. Jotkut koulut vaativat paperittomilta maksua kouluunpääsyn edellytyksenä. Käytännöt eroavat koulu- ja maakohtaisesti ja niihin tarvittaisiinkin yhteneväisyyttä, jotta oikeudet saataisiin toteutumaan käytännössä. (FRA - European Union for Fundamental Rights 2011: 91-93.)

Euroopan ihmisoikeusjärjestön raportista selviää, että paperittomien lasten pääsy peruskouluun ei toteudu kaikissa EU-jäsenvaltioissa niin kuin pitäisi ja monessa kohtaa on vielä epäselvyyksiä. Jotta tilanne saataisiin lakien ja asetusten mukaiseksi, tulisi järjestön mukaan EU-jäsenvaltioiden ohjeistaa kouluviranomaisia siitä, että papereita ei tule vaatia kouluun ilmoittautumisen yhteydessä. Järjestön mukaan myös raportointi paperittomista lapsista maahanmuuttoviranomaisille tulee kieltää ja lisäksi tulisi tiedottaa, niin maahanmuuttajille kuin kouluviranomaisillekin, paperittomien lasten oikeudesta koulutukseen. (FRA -European Union for Fundamental Rights 2011: 93.)

3.2 Paperittomat lapset Iso-Britanniassa

Lasten ja perheiden näkökulmasta paperittomuutta on tutkittu hyvin vähän ja kattavinta tietoa on saatavissa Oxfordin yliopiston tutkimuksesta *"No way out, no way in - Irregular migrant children and families in the UK"*. Oxfordin yliopiston tutkijat Nando Sigona ja Vanessa Hughes ovat kartoittaneet paperittomien lasten tilannetta Iso-Britanniassa haastatteleamalla paperittomia alaikäisiä ja heidän vanhempiaan. Heidän arvionsa mukaan Iso-Britanniassa elää jopa 618 000 paperitonta, joista lapsia on 120 000. Näistä lapsista noin puolet on syntynyt paperittomana elävään perheeseen, jolloin heistä tulee myös automaattisesti paperittomia. Tällaisilla lapsilla ei ole Iso-Britannian lisäksi toista kotimaata, eivätkä he voi ilman matkustusasiakirjoja liikkua Iso-Britannian ulkopuolella. Iso-Britanniassa elävillä paperittomilla lapsilla on oikeus peruskoulutukseen, maksuttomaan, akuuttiin terveydenhuoltoon ja he voivat hakea Iso-Britannian kansalaisuutta asuttuaan maassa 10 vuotta (vuosina 2001-2011 kansalaisuutta oli hakenut tämän perusteella 3 726 Iso-Britanniassa syntynyttä lasta ja se myönnettiin heistä 3 280:lle). Koko Iso-Britannian kattavaa yhtenäistä linjaa on kuitenkin vaikea löytää muuttuvien ja ristiriitaisten säädösten keskellä, joten julkisten palveluiden saatavuus ja laatu vaihtelevat asuinalueiden mukaan. (Sigona & Hughes 2012: 7-9, 11, 28.)

Sigonan ja Hughesin tutkimuksesta ilmenee, että useimmat paperittomat lapset ovat alle 12-vuotiaita ja elävät joko perheensä tai sukulaistensa kanssa. Heidän asuinolonsa ovat usein ahtaat ja muuttamista paikasta toiseen tapahtuu usein. Perheiden tulot ovat alhaiset, sillä pääsy työmarkkinoille on hankalaa. Lasten hyvinvointiin vaikuttaa vahvasti vanhempien fyysinen ja psyykinen terveys; vanhempien ahdistus ja turhautuminen epävarmaan elämäntilanteeseen voi purkautua lapsiin ja siten vaikuttaa heidän hyvinvointiinsa. Lapsen hyvinvointi

riippuu myös hänen iästään, sillä ahdistuksen ja avuttomuuden tunne omaa tilannetta kohtaan kasvaa lapsen lähestyessä täysi-ikäisyyttä. (Sigona & Hughes 2012: 7-8, 28.)

Iso-Britanniassa elävillä 4-16-vuotiailla paperittomilla on siis oikeus käydä paikallista peruskoulua asuessaan sen maantieteellisellä alueella. Koulutuksen järjestäjä ei ole velvollinen pyytämään todistusta oleskeluluvasta tai ilmoittamaan sen puuttumisesta rajavalvontaviranomaisille (engl. *UK Border Agency*). Koulupaikan perustuessa alueelliseen sijaintiin voi kuitenkin olla, että asuinpaikka on todistettava, mikä aiheuttaa usein ongelmia paperittomille perheille. Suurin osa tutkimuksessa haastatelluista lapsista kuitenkin kävi koulua. Peruskouluun pääsemisessä oli ilmennyt haastateltujen vanhempien mukaan vain joitakin vaikeuksia, useimmiten liittyen kielitaidon puutteeseen tai koulupaikkojen vähyyteen. Esikouluun tai jatkokoulutukseen pääseminen taas oli hyvin vaikeaa korkeiden maksujen ja oleskelulupavaihtimusten takia. Vaikka vanhemmat arvostavat koulutusta ja uskovat koulun olevan turvallinen paikka lapsilleen, huolta voi aiheuttaa mahdollisuus perheen jäämisestä kiinni, korkeat maksut, kieliongelmat sekä epävakaat asuinolot. Paperittomat lapset eivät myöskään aina voi saada todistusta suorituksistaan. (Sigona & Hughes 2012: 7-8, 11, 30.)

Tutkimuksessa selviää, että koulunkäynti on tärkeä osa paperittomien lasten elämää. Koulussa he tuntevat olonsa turvalliseksi ja se tasapainottaa heidän arkeaan. Paperittomuus vaikuttaa lapsen kouluelämään kouluunpääsyn jälkeen lähinnä maksuttoman koulukyydin, -puvun ja -ruoan puutteena, mikä saattaa aiheuttaa syrjintää. Kun lapset kärsivät usein muutenkin huonosta ravinnonsaannista, tällä saattaa olla vaikutusta heidän koulumenestykseensä. Erityisesti pienten lasten koulunkäyntiin vaikuttanevat lähinnä samat asiat kuin muidenkin maahanmuuttajien lapsiin, sillä he eivät tiedosta paperittomuudesta aiheutuvaa epävarmaa elämäntilannetta samoin kuin vanhemmat lapset. Kaiken kaikkiaan lapset kuitenkin viihtyivät koulussa tutkimuksen mukaan hyvin, eivätkä he tunteneet oloaan syrjityiksi paperittomuuden takia. (Sigona & Hughes 2012: 8, 28, 31-33.)

3.2 Maahanmuuttajataustaiset lapset Suomen kouluissa

Väestöliiton toteuttamassa Minna Säävälän tutkimuksessa maahanmuuttajalasten koulunkäynnistä kartoitettiin kodin ja koulun yhteistyön sujuvuutta sekä ulkomaalaistaustaisten lasten hyvinvointia heitä ympäröivien aikuisten näkökulmasta. Tutkimukseen haastateltiin oppilashuoltohenkilökuntaa, maahanmuuttajalasten oman äidinkielen opettajia sekä vanhempia. Säävälän mukaan maahanmuuttajaperheet ovat haavoittuvassa asemassa, sillä usein heikon sosioekonomisen aseman ja vanhempien alhaisen koulutustaustan lisäksi perhesuhteiden muutos muuton myötä voi aiheuttaa ongelmia perheen pysyvyydessä ja rooleissa. Myös mielenterveysongelmien riski on suurempi maahanmuuttajataustaisilla kuin valtaväestön nuorilla. (Säävälä 2012: 7,11, 21.)

Tutkimuksessa haastateltu kouluhenkilökunta suhtautui monikulttuurisuuteen varsin neutraalista, jopa myönteisesti. Heidän mielestään maahanmuuttajavanhempien arvostus koulutusta kohtaan on suurempi kuin valtaväestön vanhempien, mikä osaltaan tekee vuorovaikutuksen kodin ja koulun välillä sujuvammaksi. Kieliongelmat ja kulttuurien erilaisuus taas osaltaan vaikeuttavat kanssakäyntiä. Koulun kokeminen liian vaikeana tai helppona riippui pitkälti vanhempien lähtömaasta. (Säävälä 2012: 32- 35.)

Maahanmuuttajataustaa itsessään ei koettu riskitekijänä lapsen hyvinvoinnille. Haastateltujen mukaan maahanmuuttajataustaiset lapset eivät ole yliedustettuina oppilashuollossa ja nykyään monikulttuurisuuden lisääntyessä ”erilaisuudesta” on tullut lapsille pikemminkin voimavara. Vanhemmat kokivat hyvinvointia uhkaavien tekijöiden tulevan lähinnä perheen ulkopuolelta (netti, kaverit, syrjintä), joskin mainittiin joidenkin perheiden omina ongelmina olevan esimerkiksi väkivalta tai isän mielivalta. Kulttuurista johtuvana erona haastatteluissa nousi esiin tapa käsitellä mielenterveysongelmia. Niihin liittyvä häpeä on vahvempi maahanmuuttajataustaisilla nuorilla, jolloin psyykkisen pahoinvoinnin tunnistaminen ja tunnustaminen on haasteellista. Myös tahto suojella oman etnisen ryhmän mainetta tai pelko viranomaisen reaktiosta voi estää vanhempia kertomasta koulun henkilökunnalle avoimesti huolistaan. Oppilashuollon suhtautuminen väheksyvästi kulttuurierojen vaikutukseen maahanmuuttajataustaisen lasten ongelmissa voi johtua oppilashuollon yksilökeskeisistä toimintalähtökohdista. Syitä ongelmiin etsitään siis helpommin vaikutettavissa olevista yksilöllisistä ominaisuuksista kuin sosiaalisista tai koulunkäytäntöihin liittyvistä tekijöistä. Kulttuurieroja korostavan puheen vaikeudet on myös tiedostettu ammattilaisten keskuudessa ja on huomattu olevan eettisesti vaivattomampaa viitata esimerkiksi kielellisiin tekijöihin. (Säävälä 2012: 36-41, 87.)

Säävälän tutkimuksessa haastateltujen oppilashuollon työntekijöiden mielestä keskeisin seikka maahanmuuttajataustaisten syrjäytymisen ehkäisyssä on kielitaito. Vanhempien mukaan taas syrjäytymisvaaran aiheuttavat luokittelu maahanmuuttajaksi ja toisen luokan kansalaiseksi. Syrjintää ja kiusaamista ei kuitenkaan koettu aiheutuvan erityisesti etnisestä taustasta vaan kiusaamisen syyt ovat moninaisia. Oman äidinkielen opettajilla on usein laajempi kokonaiskuva maahanmuuttajataustaisten lasten koulunkäynnistä, sillä vanhemmat kertovat näkemyksiään helpommin heille kuin suomalaiselle henkilökunnalle. He ovat siten tietoisia kulttuurieroista sekä vuorovaikutuksen toimivuudesta / toimimattomuudesta. (Säävälä 2012: 59-64, 85.)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen Kaventaja-verkkopalvelussa kerrotaan maahanmuuttajataustaisten lasten olevan yliedustettuina erityisopetuksessa sekä aliedustettuina jatkokoulutuksessa. Heillä on myös suurempi riski peruskoulun sekä jatko-opintojen keskeyttämiseen kuin valtaväestöön kuuluvilla. (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos).

Euroopan Unionin Vihreä kirja maahanmuuttajataustaisten lasten koulutuksesta (2008) luettelee lasten koulunkäynnin haasteiksi perheen sosioekonomisen aseman, heidän jo olemassa olevien tietojensa arvonmenetyksen tai pätevyyden hyväksynnän puuttumisen, kielitaidon heikkouden, perheen ja yhteisöjen heikot odotukset sekä esikuvien puutteen. On havaittu, että maahanmuuttajataustaisten ja valtaväestön lasten eroa on onnistuttu kaventamaan politiikalla, joka korostaa yhdenvertaisuutta koulutuksessa. Lisäksi toimiviksi tekijöiksi erojen kaventamisessa on havaittu kielten (sekä asuinmaan kieli että oma äidinkieli) oppimista edistävät järjestelyt, tukiopetuksen järjestäminen, opettajien kouluttaminen, kulttuurienvälinen koulutus sekä kouluille ja maahanmuuttajille myönnettävät kiintiöt, stipendit ja avustukset.

Maahanmuuttajataustaisten lasten kohtaamia erityisiä haasteita on hankala yleistää, sillä maahanmuuttajaperheet eivät ole yksi yhtenäinen, homogeeninen ryhmä. Kielenoppiminen, sopeutumisprosessi ja sen vaikutus perhesuhteisiin sekä suomalaisen yhteiskunnan ja väestön kohtaaminen ovat ainoita tekijöitä, jotka koskevat kaikkia maahan syystä tai toisesta muuttaneita perheitä. (Säävälä 2012: 88.) Paperittomana maassa eläminen tuo maahanmuuttotilanteeseen oman lisänsä, joka näkyy lapsen hyvinvoinnissa hänen iästään ja elämäntilanteestaan riippuen.

3.3 Turvapaikanhakijalapsen Suomessa

Turvapaikanhakija on sellainen henkilö, joka hakee suojelua ja oleskeluoikeutta toisesta valtiosta. Turvapaikanhakijasta tulee pakolainen, jos hänelle myönnetään pakolaisen asema tai oleskelulupa suojelun tarpeen perusteella tai jollain muulla perusteella. (Infopankki 2014.)

Turvapaikanhakijana Suomeen tulleet 6-16-vuotiaat lapset käyvät peruskoulua. Koulu alkaa esiopetuksesta, josta siirrytään peruskouluun. Lapset opettelevat ensin suomea tai ruotsia valmistavalla luokalla ja siirtyvät myöhemmin perusopetukseen. Koulunkäynti on maksutonta. (Maahanmuuttovirasto 2013.)

Minna Lähteenmäki tutkii väitöskirjassaan turvapaikanhakijalasten koulunkäyntiä. Lapsen elämäntilanteeseen ja siten koulunkäyntiin vaikuttavat muun muassa aiemmat, mahdollisesti traumaattiset, kokemukset, asumisahtaus vastaanottokeskuksessa, siirtyminen vastaanottokeskuksesta toiseen lyhyellä varoitusajalla, oma tai vanhemman terveystilanne, ystävien puute ja vastuunkantaminen perheenjäsenistä. Myös muiden vastaanottokeskuksessa asuvien kohdat (esimerkiksi itsemurhayritykset ja asukkaiden väliset tappelut) vaikuttavat lapsen hyvinvointiin. (Lähteenmäki 2013: 4-5, 175.)

Lapset kiinnittyvät prosessin aikana Suomessa oleviin perheenjäseniin ja keskuksessa asuviin muihin lapsiin. Selviämistä helpottaviksi tekijöiksi mainitaan muun muassa koulun käyminen, kerho- ja harrastustoimintaan pääseminen sekä sosiaali- ja terveystalouden tuki. Koulu ko-

ettiin turvallisena paikkana, jossa lapsi myös pääsee ilmaisemaan itseään ja luomaan luottamussuhteita muihinkin kuin omiin perheenjäseniin. Tämä lisää lapsen sosiaalista ja emotionaalista pääomaa, josta on lapselle ja koko perheelle hyötyä tulevaisuudessa, olkoon se sitten Suomessa tai ulkomailla. (Lähteenmäki 2013: 4-5, 175.) Suomessa laittomasti oleskelevan lapsen elämään vaikuttanevat samankaltaiset elinolosuhteet, mutta usein heiltä puuttuvat juuri nämä selviytymistä tukevat toimet.

4 Opinnäytetyön toteuttaminen

4.1 Tutkimuskysymys ja opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyön keskeisenä tehtävänä on vastata kysymykseen: miten paperittomuus tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa eläminen vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin pääkaupunkiseudulla? Tähän kysymykseen lähdimme hakemaan vastausta haastatteluilla kerätyn aineiston kautta tavoitteenamme tuottaa tietoa aiheesta, jota Suomessa ei aiemmin ole tutkittu. Uskoimme tutkimusaineistosta nousevan esiin myös sen, miten lasten oikeudet perusopetukseen pääkaupunkiseudulla toteutuvat. Haimme opinnäytetyömme haastatteluja varten tutkimuslupia Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupungeilta. Lupahakemukset jätettiin loka-marraskuussa 2013 ja ensimmäinen tutkimuslupa myönnettiin marraskuussa 2013. Tarkoituksena oli saada tutkimushaastattelut toteutettua tammikuun 2014 loppuun mennessä, mutta viimeisimmän tutkimusluvun saimme vasta maaliskuun alussa, mikä venytti niin haastattelujen tekemistä kuin opinnäytetyön valmistumistakin. Viimeisen haastattelun teimme maaliskuun 2014 lopussa, jonka jälkeen pääsimme toteuttamaan aineiston analyysiä ja raportin työstöä tutkimustulosten osalta.

4.2 Aineiston keruu ja kuvaus

Valitsimme tutkimusmenetelmäksemme opinnäytetyöhön haastattelun. Keräsimme aineistomme haastatteleamalla Helsingin, Espoon ja Vantaan opetustoimen asiantuntijoita, koulujen oppilashuoltoryhmien työntekijöitä sekä muita paperittomien kanssa työskenteleviä. Paperittomia työssään kohtaavat eivät ole suorassa yhteydessä koulumaailmaan, vaan tapaavat paperittomia mm. vapaaehtoistyössään. Heidän kauttaan pyrimme saamaan tietoa siitä, onko pääkaupunkiseudulla paperittomia kouluikäisiä lapsia sekä toisen, koulumaailman ulkopuolisen, näkökulman aiheeseen.

Haastateltavat kuntien asiantuntijat saimme tietoomme, kun aloimme kartoittamaan aihetta ottamalla yhteyttä kuntien opetustoimiin. Virastoista kerrottiin niiden henkilöiden nimet, jotka kyseisessä kunnassa toimivat oppilaaksiottoa koordinoivilla tahoilla. Oppilashuoltohenkilöstön haastattelujen koulut valitsimme sen perusteella, missä kouluissa opiskeli oppilaita, joi-

den rekisteröityminen on puuttunut yli kolmen kuukauden ajan. Tämän tiedon saimme kuntien oppilasrekistereistä. Paperittomia työssään kohtaavien vapaaehtoisten yhteystiedot saimme työelämän yhteistyökumppaniltamme.

Suunnittelimme ensin toteuttavamme oppilashuoltoryhmien haastattelut fokusryhmähaastatteluina, sillä ajattelimme näin saavamme kerättyä paljon monipuolista tietoa yhdellä haastattelukerralla. Oppilashuoltoryhmien henkilökunnan tavoittaminen ja aikataulujen yhteensovittaminen osoittautui kuitenkin mahdottomaksi, joten päädyimme haastattelemaan yksittäisiä koulujen työntekijöitä teemahaastatteluina. Tämä osoittautui riittäväksi, sillä tutkimuksen myötä paljastui, että paperittomuus ei ole aiheena noussut merkittävästi esille kouluissa. Osassa oppilashuoltoryhmistä oli keskusteltu aiheesta haastattelupyynnötämme lähettämisen jälkeen, jolloin haastateltavamme toi esille koko oppilashuoltoryhmän näkemykset.

Haastatteluista kuusi on toteutettu kasvotusten haastateltavien kanssa. Kolme haastattelua on tehty sähköpostitse aikataulullisista ongelmista johtuen. Sovimme kaikista haastatteluista haastateltavien kanssa sähköpostitse. Lähetimme useita haastattelupyynnöitä, jotka sisälsivät saatekirjeen (Liite 1), teemalistan (Liite 2 & Liite 3) sekä tutkimussuunnitelmamme. Haastattelupyynnöihin tuli vähän vastauksia ja aikataulujen yhteensovittaminen haastatteluihin lupautuneiden kanssa oli ajoittain hankalaa. Lähetimme noin 30 haastattelupyynnöä, joista kolmasosaan vastattiin. Asiantuntijoita oli huomattavasti helpompi saada haastateltaviksi kuin oppilashuoltohenkilökuntaa. Haastattelupyynnöihin vastanneista kaikki yhtä lukuun ottamatta suostuivat haastateltavaksi. Haastateltavat saivat itse valita haastattelupaikan ja toteutimme kaikki kasvokkain tehdyt haastattelut haastateltavien työpaikalla. Aikatauluhaasteista huolimatta saimme haastattelut sovittua niin, että yhtä haastattelua lukuun ottamatta pääsimme molemmat osallistumaan jokaiseen haastatteluun.

Haastatteluihin mennessä sovimme, että toinen on päähaastattelija ja toinen osallistuu keskusteluun tarvittaessa sekä kirjoittaa avustavia muistiinpanoja. Haastatteluiden aluksi annoimme vielä haastateltavalle teemalistan paperiversiona sekä kerroimme tarkemmin opinnäytetyöstämme ja aiheen taustoista. Haastatteluihin meni aikaa neljästäkymmenestä minuutista kahteen tuntiin. Haastattelut tallensimme sähköisellä tallentimella ja tukena käytimme paperimuistiinpanoja. Emme olleet aiemmin kumpikaan tehneet tämänkaltaisia tutkimushaastatteluja ja huomasimme, että ensimmäiset haastattelut eivät sujuneet täysin ongelmitta. Välillä tuli hiljaisia hetkiä, kun emme esimerkiksi olleet varmoja, mihin suuntaan haastattelua seuraavaksi lähdetään viemään. Mitä enemmän haastatteluja teimme, sitä helpommaksi haastatteleminen tuli ja saimme myös tietoa siitä, mistä teemoista kannattaa keskustella enemmän ja minkälaisia tarkentavia kysymyksiä haastateltaville kannattaa tehdä.

Sähköpostitse haastattelimme kolmea paperittomia työssään kohtaavaa henkilöä. Heitä suosittelemme meille haastateltavaksi työelämäkumppanimme Pakolaisneuvonta ry:stä, sillä hän tiesi heillä olevan tietoa ja näkemyksiä aiheestamme. Myös heidän kanssaan yritimme ensin toteuttaa haastattelut kasvotusten, mutta aikataulullisten ongelmien takia lähetimme heille lopulta kysymykset sähköpostitse. Sähköpostilla tehdyistä haastatteluista tuli hieman suppeampia, sillä emme päässeet esittämään tarkentavia lisäkysymyksiä keskustelun edetessä. Toisaalta sähköpostitse haastatellut eivät myöskään edustaneet koululaitosta millään tasolla, joten heille oli myös vähemmän kysymyksiä esitettävänä (Liite 4). Jokainen haastateltu vastasi kysymyksiin selkeästi ja kannusti ottamaan uudelleen yhteyttä lisäkysymysten ilmetessä.

4.2.1 Tutkimusjoukko

Lopulliseen aineistoomme kuuluu yhteensä yhdeksän haastattelua. Haastattelimme neljää Helsingin, Espoon ja Vantaan opetustoimen/ -viraston asiantuntijaa, kahta oppilashuoltoryhmän jäsentä sekä kolmea paperittomia työssään kohtaavaa aktiivia. Heidän ammattinimikkeitään ovat mm. opetuskonsultti, suunnittelija, koulukuraattori, aluekoordinaattori, koulupsykologi sekä kieli- ja kulttuuriryhmien opetuksesta vastaava. Tarkkoja nimikkeitä emme paljasta työssämme haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi. Paperittomia työssään kohtaavien nimikkeitä olivat siirtolaisaktivisti, paperittomuudesta väitöskirjaansa valmisteleva sosiologi ja aktivisti sekä projektipäällikkö.

Haastateltavista miehiä oli kaksi, naisia seitsemän. Heidän työnkuvaansa kuului lähinnä asiantuntija- ja asiakastyötä, kahdelle myös johtotehtäviä. Opetusvirastojen työntekijöillä oli työkokemusta nykyisessä työtehtävässä haastatteluhetkellä yhdestä yhdeksään vuotta.

Päätimme haastatella yhtä asiantuntijaa jokaisesta kolmesta kunnasta, sillä kunnan asiantuntijoina he edustavat kunnan virallista linjaa. Asiantuntijoiden valinnassa käytimme lumipallootantaa, jossa ensimmäinen avainhenkilö johtaa tutkijat seuraavan informantin luo (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Saimme siis ensimmäiseltä haastateltavaltaamme tiedon toisesta henkilöstä, joka tietää aiheestamme ja häneltä taas tiedon seuraavasta jne.

Helsingin ja Espoon asiantuntijoiden haastatteluista tuli ilmi, että muilla viraston tai toimen työntekijöillä ei ole kattavampaa tietoa aiheesta. Vantaalla taas päädyimme haastattelemaan kahta asiantuntijaa, sillä ensimmäinen haastateltavamme kertoi toisen työntekijän olevan erityisen kiinnostunut aiheesta ja opinnäytetyöstämme.

Jouduimme karsimaan suunniteltua haastattelumäärää erityisesti oppilashuoltohaastattelujen osalta, koska vain harvasta koulusta vastattiin haastattelupyyntöömme. Toivoimme erityisesti saavamme kolmannen oppilashuoltohaastattelun joltakin Helsingin koululta, joka nyt puuttuu

aineistosta. Toisaalta emme usko sen potentiaaliin tuottaa analyysin lopputuloksen kannalta merkittävää tietoa, sillä jo näissä kahdessa oppilashuoltohaastattelussa tuli paljon toistoa.

Aineiston määrän riittävyyden arviointiin on kaksi eri lähestymistapaa. Toisaalta aineiston määrä on riittävä silloin, kun tutkija voi vastata sen perusteella tutkimuskysymykseensä, toisaalta silloin, kun uusi aineisto ei enää tuota uutta tietoa kysymykseen (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Yläne & Paavilainen 2011: 117). Haastattelut onnistuivat tuottamaan meille rikkaan aineiston ja viimeisissä haastatteluissa nousi esiin vain vähän uutta tietoa. Virastojen ja koulujen osalta koemme aineiston olevan riittävä, mutta paperittomia muissa olosuhteissa kohtaavia olisimme mielellämme haastatelleet lisää kattavamman aineiston saamiseksi. Pysytymme myös vastaamaan tämän aineiston pohjalta tutkimuskysymykseemme.

4.2.2 Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä

Haastattelumenetelmäksi valikoitui teemahaastattelu. Valitsimme haastattelun etenkin sen joustavuuden vuoksi. Teemahaastattelu on myös tehokas tapa lähestyä aihetta, josta ei ole vielä tutkimustietoa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Haastattelu on keskustelunomainen tilanne, jolloin pystymme selvittämään mahdolliset väärinymmärrykset heti (Tuomi & Sarajärvi 2009: 72-74). Pääsimme esittämään haastateltavalle tarpeen vaatiessa tarkentavia kysymyksiä ja meillä oli mahdollisuus toistaa, muokata ja selventää kysymyksiä ja esiin nousevia aiheita. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, joka jättää liikkumavaraa itse haastattelutilanteeseen (Hirsjärvi & Hurme 2008: 47-48). Oletettavaa on, että kaikkien haastateltavien kanssa ei puhuta kaikista asioista samassa laajuudessa eikä teemoja tarvitse noudattaa orjallisesti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Aihe oli meille melko tuntematon ja halusimme saada haastattelulla kokoon mahdollisimman paljon tietoa, rajaamatta aihetta liikaa.

Haastattelu tutkimusmenetelmänä on kvalitatiivinen eli laadullinen. Kvalitatiivinen aineisto on yleensä muodoltaan tekstiä, joka on syntynyt joko tutkijasta riippuen tai riippumatta. Opinnäytetyömme aineiston teksti on meistä tekijöistä riippuvaa, sillä kirjoitimme haastattelujen litteroinnit itse, toisin kuin esimerkiksi joissain tutkimuksissa käytetyt päiväkirjat, omaelämäkerrat tai kirjeet. Kvalitatiivinen tutkimus edellyttää tutkimussuunnitelmalta avoimuutta ja joustavuutta, sillä tutkimuksen vaiheet, aineistonkeruu, analyysi, tulkinta ja raportointi, voivat sekoittua ja tutkija voi joutua muuttamaan suunnitelmaa ja jopa tutkimusongelman asettelua aineistonkeruun edetessä (Eskola & Suoranta 2000: 15-16). Jouduimme joustamaan tutkimussuunnitelmastamme haastattelujen lukumäärässä ja fokusryhmahaastattelujen vaihtumisessa teemahaastatteluiksi. Lisäksi opinnäytetyöprosessin aikana aiheestamme julkaistiin uusia kannanottoja, jotka lisäsimme teoriaosuuteen ja otimme puheeksi niiden jälkeen toteutetuissa haastatteluissa.

Tutkijan rooli kvalitatiivisessa tutkimuksessa on suuri, sillä tutkija on keskeinen toimija aineiston keruussa (mm. haastattelijana) ja valintojen tekijänä raportoinnissa. Tutkijalla siis on vaikutusta tuottamaansa tietoon. Kvalitatiivisen tutkimuksen tulokset ovat myös aina tulkintoja, jotka perustuvat jo kertaalleen tulkittuun. Tutkimukseen ja tulkintoihin liittyy lisäksi eräänlainen kokonaisvaltaisuus, sillä merkitykset on ymmärrettävä osana asiayhteyttä, esimerkiksi haastattelutilannetta. Asiayhteyteen lukeutuvat myös esimerkiksi haastatellun henkilön elämänhistoria sekä tilannetta kehystävät yhteiskunnalliset rakenteet. Tulokset ovat siten aina yhteisöihin kiinnittyviä ja monitulkintaisia. Merkitysten tulkinnan ja kokonaisvaltaisuuden takia kvalitatiivisen tutkimuksen aineistot ovat usein pieniä eli tutkittavia on vähän, jotta analysointi pysyisi helpommin hallittavissa. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2011: 81-83.) Vaikutimme opinnäytetyössämme tuotettuun tietoon valitsemalla haastateltavat sekä johdimme keskustelua esittämällä lisäkysymyksiä. Haastattelujen määrä (yhdeksän kappaletta) oli opinnäytetyöhön sopiva eikä aineisto kasvanut liian suureksi.

Teemahaastattelu toimi opinnäytetyömme kohdalla hyvin. Valmistelimme haastatteluja varten teemalistat, jotka käsittävät pääkohdat tutkimusaiheestamme. Tämän rungon avulla rajasimme aihepiirin, mutta emme tehneet liian yksityiskohtaisia kysymyksiä, vaan odotimme haastattelussa nousevan esiin yleistä tietoa. Haastateltavamme pääsivät laajasti kertomaan omasta tietämyksestään aiheen saralla, keskittyen niihin kohtiin, joiden kanssa he ovat eniten työssään tekemisissä. Uskomme, että saimme juuri teemahaastattelun keinoin monipuolista tietoa aiheesta ja haastateltavien omia mielipiteitä. Kannustimme myös sähköpostitse haastattelemiamme kertomaan aiheesta vapaasti esittämiemme kysymysten ulkopuolelta.

Haastatteluilla saadun tiedon määrä voi olla erittäin suuri, ja halusimmekin mahdollisimman kattavan tietopohjan aineistollemme. Tiedon suuri määrä vaati enemmän työtä litterointi- ja analyysivaiheessa, mutta koemme, että aiheen kunnollinen kartoitus edellyttää mahdollisimman laajaa aineistoa. Vaikka tutkimusmenetelmänä haastattelu oli aikaa vievä, meillä oli etuna se, että pääsimme valitsemaan haastateltavat tarkoin. Tarkalla suunnittelulla ja haastateltavien kartoittamisella hyvissä ajoin etukäteen pystyimme varmistumaan siitä, että haastateltavilla on tietoa tutkimastamme aiheesta. Valitsimme haastateltaviksi erilaisten tahojen edustajia saadaksemme monipuolisia näkemyksiä tutkimuskysymykseemme. Lisäksi kysyimme aina haastatteluiden lopussa, tietääkö haastateltava muita työntekijöitä, joilla on tietoa tai näkemyksiä tutkimaamme aiheeseen.

4.3 Aineiston käsittely ja analyysi

4.3.1 Teemahaastattelun analyysi

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa toimitaan usein ilman ennakko-olettamuksia tai hypoteeseja. Analyysitapa on tällöin aineistolähtöinen eli teoriaa rakennetaan aineistosta käsin. Aineistolähtöinen tutkimus on paikallaan, kun tutkittavasta aiheesta ei ole vielä kertynyt tietoa ja tavoitteena on kartoittaa ilmiön perustaa. Hypoteesittomuus tarkoittaa sitä, että tutkijalla ei ole tutkimuksen alkaessa ennakkokäsityksiä tutkimuksen tuloksista. On siis suotavaa, että tutkija oppii uutta tutkimuksensa aikana. Aineistolähtöisessä analyysissa on tavoitteena ennemminkin keksiä kuin todistaa hypoteeseja, jolloin tutkimus voi löytää uusia näkökulmia tutkittavaan aiheeseen. (Eskola & Suoranta 2000: 19-20.) Meillä ei ollut ennakkokäsityksiä siitä, millaisia vastauksia tulemme saamaan ja opimme opinnäytetyötä tehdessämme paljon. Saimme myös tuotettua hyödyllistä tietoa työelämän yhteistyökumppanimme käyttöön.

Yksi teemahaastattelun aineiston analyysin lähestymistapa on se, että haastattelija tulkitsee aineistoa. Tähän voi olla erilaisia menettelytapoja, joista ensimmäisessä aineistoa järjestetään ja tuodaan esille, miten se rakentuu. Toisessa menettelyssä aineistoa selvennetään ja siitä poistetaan esimerkiksi toistot ja epärelevantit asiat. Kolmantena tulee varsinainen analyysi eli tiivistäminen, luokittelu ja tulkinta. (Hirsjärvi & Hurme 2011: 137.) Me toteutimme analyysivaiheessa aineistolähtöistä päättelyä. Ensin litteroimme nauhoittamamme haastattelut, jonka jälkeen poimimme tekstistä opinnäytetyömme kannalta olennaiset osiot. Karsimme pois aiheen ohi menneet keskustelut ja luokittelimme aineiston teemoittelun keinoin.

Olemme pyrkineet analyysivaiheessa etsimään aineistosta yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia sekä toistuvia aiheita. Teemoittelun kautta olemme voineet muodostaa johtopäätöksiä eri teemoista, jotka ovat lopulta muodostaneet vastauksia tutkimuskysymykseemme. Jo haastattelujen teemalistoja luodessa pyrimme pitämään teemat mahdollisimman suppeina ja tarkasti aiheessa, jotta meille ei kertyisi liikaa epäolennaista aineistoa. Mielestämme tämä onnistui hyvin, sillä olemme saaneet hyödynnettyä haastattelujen aineiston kattavasti ja se on vastannut tutkimustehtäväämme hyvin. Olemme saaneet poimittua juuri niitä havaintoja aineistosta, jotka vastaavat tutkimuskysymykseen. Samalla aineistosta on noussut esille uusia näkökulmia.

4.3.2 Litterointi

Litterointi tarkoittaa aineiston purkamista kirjalliseen muotoon. Litterointi voidaan jakaa eri tasoihin sen mukaan, kuinka tarkasti tallennuksen muuttaminen tekstimuotoon tapahtuu, esimerkiksi tarkimmalla litteroinnin tasolla tekstissä ilmaistaan puheen lisäksi eleet, tauot ja

äänenpainot. Tämän sanatarkan litteroinnin lisäksi muita tasoja ovat yleiskielinen ja propositiotason litterointi. (Kananen 2008: 80.) Tutkimuksesta riippuu, kuinka tarkkaa litterointia aineiston työstäminen vaatii. Jos tutkimuksessa pyritään ainoastaan luokittelemaan ja teemoitteluun sisältöjä tai kategorisoimaan ilmauksia, riittää litteroinnissa pelkkä puhutun sisällön ja yksinkertaisten vuorovaikutuspiirteiden ylöskirjoittaminen. (Ronkainen ym. 2011: 119.)

Keskityimme litteroinnissa haastateltujen puheen sisältöön, emme vuorovaikutuksen nyansseihin, mutta litteroimme kuitenkin haastatteluiden tallenteista tarkoin koko haastattelu-dialogit. Jätimme litteroimatta tauot, huokaukset ja puheen sävyt, kirjoittaen ylös vain kaiken puhutun sisällön. Litterointi oli tarpeen tehdä tarkasti, sillä opinnäytetyömme perustuu ainoastaan haastatteluihin. Haastatteluista kuusi on tehty kasvatustien käyttäen tallentavaa nauhuria ja kolme sähköpostitse. Tallenteista litteroidut haastattelut on kirjoitettu käyttäen Trebuchet MS fonttia, kokoa 10 ja riviväliä 1,15. Yhteensä litteroituja sivuja näistä kuudesta kasvatustien tehdystä haastattelusta tuli 54. Sähköpostitse saatua materiaalia on viisi sivua, jotka olivat jo valmiiksi kirjallisessa muodossa.

Litteroidessamme koodasimme haastateltavat kirjaimin ja numeroin. Käytämme samoja koodoja tulokset -osion sitaattien perässä. Asiantuntijahaastattelun merkitsimme kirjaimella A, oppilashuoltohenkilökunnan haastattelun kirjaimella O ja paperittomia työssään kohtaavien haastattelut kirjaimella V. Numero kirjaimen perässä tarkoittaa sitä, monesko asiantuntijan / oppilashuollon / paperittomien kanssa työskentelevän haastattelu on kyseessä.

4.3.3 Teemoittelu

Aloitimme aineiston analysoinnin etsimällä litteroiduista haastatteluista toistuvia aiheita. Jaottelimme aiheet luokkiin, joita yhdistelimme ja laajensimme alaluokkiin ensitarkastelun jälkeen. Luokkia tuli enemmän kuin haastattelujen teemalistassa, jossa teemoja oli vain kolme. Koimme nämä liian laajoiksi luokiksi, sillä haastattellessamme esitimme monia lisäkysymyksiä, joten valmis aineistomme tarjoaa tarkempia vastauksia kuin mitä haastattelun teemalista antaa odottaa.

Jaottelimme vastauksista nousseen tiedon aluksi seuraaviin luokkiin: koulunkäynti, lasten määrä ja muutokset, muut viranomaiset, kuntien väliset erot ja tulevaisuus. Koulunkäyntiosion alaluokiksi muodostuivat kouluun pääsemisen edellytykset, koulun aloittaminen, rekisteröitymisen seuranta, tiedonsaanti oikeudesta peruskoulutukseen, kouluhenkilökunnan tietoisuus paperittomuudesta, elämäntilanteen näkyminen koulunkäynnissä, erityishaasteet koulunkäynnissä ja kouluterveydenhuolto. Muista paperittomia kohtaavista viranomaisista haastatteluissa nousi esiin lastensuojelu ja poliisi, jotka asetimme omaan ”muut viranomaiset” luokkaansa.

Tulevaisuusosion jaoimme vielä kahteen alaluokkaan: informaation tarve ja kehitysehdotukset.

5 Tulokset

Tässä kappaleessa esittelemme alustavan teemoittelun ja luokittelun jälkeiset muokatut luokittelut sekä tutkimuksen lopulliset tulokset.

5.1 Koulunkäynnin aloittamisen edellytykset

Saimme haastatteluiden avulla paljon tietoa koulunkäynnin aloittamisen edellytyksistä. Tärkeimmäksi edellytykseksi nousi kotikunta, mikä tarkoittaa sitä, että kouluun päästäkseen lapsella tulee olla rekisteröitynä kotiosoite. Koulut saavat tiedot väestörekisteristä ja lähettävät kutsun kouluun sellaisiin osoitteisiin, jossa asuu kouluikäisiä lapsia. Jos perhe ei ole väestörekisterissä, koululla ei ole tietoa perheen olemassaolosta, jolloin tilanteeseen ei voida reagoida. Osoitteen rekisteröinti on paperittomien kohdalla vaikeaa, sillä siihen vaaditaan työpaikka ja asunto kyseisen kunnan alueella.

”Oppilaaksi pääsee, kun on Helsingin kunnan sisällä osoite. Teemme väliaikaisen henkilötunnuksen, millä oppilas pärjää koulussa. Mutta lapsi, joka ei ole rekisterissä, niin meille ei tule tietoa siitä, että tarvitsisi koulupaikan.” A4

Paperittomia työssään kohtaava kertoi, että kouluun pääsemiseksi vaaditaan yleensä oleskelulupa Suomessa tai EU-kansalaisten tapauksissa oleskeluoikeuden rekisteröinti. Hänen mukaansa rekisteröityneet EU-kansalaiset (esimerkiksi romaniperheet) ovat saaneet lapsensa kouluun, mutta rekisteröimättömät eivät. Toinen aktivisti kertoi, että lapsia on saatu kouluun sopimalla asiasta yksittäisen rehtorin kanssa.

Aluekoordinaattoreiden mukaan kunnissa otetaan kouluun kaikki, joilla on osoite Vantaalla, olivat he rekisteröityneitä tai eivät. Tärkeintä heille on, että oleskelulupaprosessi on käynnissä. Aloittaessaan valmistavalla luokalla lapsella ei siis tarvitse olla henkilötunnusta, kunhan byrokraattinen prosessi on laitettu alulle. Eräässä haastattelussa mainittiin myös, että apulaiskaupunginjohtaja Elina Lehto-Häggroth oli linjannut, että kaikki lapset Vantaalla voivat tulla kouluun riippumatta siitä, onko hänellä osoitetta kunnassa vai ei. Tällainen linjaus näyttää kuitenkin jääneen vielä haastatteluhetkellä puheen tasolle.

Kysyessämme, sopiiko kotiosoitteeksi esimerkiksi leirintäalue, saimme vastaukseksi että tällainen tapaus menisi todennäköisesti lastensuojelun kautta, sillä *”lapsia ei voi pitää missään*

leirintäalueella asumassa” (A2). Lastensuojelun toimenpiteiden jälkeen seurattaisiin, ilmestyykö lapselle kunnollista kotiosoitetta.

Eräässä tapauksessa Helsingistä Espooseen muuttaneelta perheeltä pyydettiin papereita näyttille lapsen koulunkäynnin aloittamiseksi. Perheen äiti ei suostunut toimittamaan papereita, joten lapsi ei päässyt kouluun. Tämän jälkeen perhe on ollut kadoksissa, eikä ole tiedossa oleskelevatko he edelleen Espoossa. Syy koulupaikan epäämiselle oli siis se, että edes vanhemmalla ei ollut papereita. Helsingissä lapsi oli käynyt koulua.

”Ellei lapsella ole kotikuntaa, kouluun pääseminen vaatii usein jonkun aktiivisen kansalaisen neuvotteluyhteyden rehtoriin. Tämäkään ei kuitenkaan aina ole riittänyt esim. joissain tietämässäni perheenyhdistämistapauksissa, vaan teini-ikäiset ovat potkiskelleet kiviä ja katselleet telkkaria ensimmäisen puoli vuotta, kun kouluun ei vaan pääse ilman paperia, jonka mukaan virallisesti asuu kaupungissa.” V2

”Suurin ongelma kaikkien palveluiden saamisessa on se, että perustuslain sijaan luetaan lakitekstiä, jossa vedotaan asumisperusteisuuteen ja kotikuntaan.” V2

5.1.1 Turistiviisumi

Käytännöt siitä, pääseekö turistiviisumilla kouluun, ovat vaihdelleet viime vuosien aikana. Lähtökohtaisesti turistiviisumilla ei pääse kouluun, mutta eräs haastateltavista tiesi kuitenkin tapauksia, joissa kouluun oli turistiviisumilla päästy. Koulupolun aloittaminen perustuu ajatukseseen, että lapsi on jäämässä Suomeen ja turistina oleskelun voi tulkita tarkoittavan vain väliaikaista oleskelua maassa.

Turistiviisumilla tulijoita on ollut etenkin 10-15 vuotta sitten, ja he ovat olleet pääasiassa Venäjän kansalaisia. Lapsi laitettiin kouluun perheen oleskellessa maassa turistiviisumilla ja sen jälkeen haettiin oleskelulupaa lapsen koulupaikan perusteella. Nykyään näitä on selvästi vähemmän ja koulut vaativatkin, että oleskelulupahakemus on jätetty ja näin rekisteröitymisprosessi on saatettu käyntiin.

5.2 Koulunkäynnin aloittamisen prosessi

Kun perhe on rekisteröitynyt kunnan asukkaaksi, opetusvirasto/sivistystoimi ottaa yhteyttä perheeseen. Esimerkiksi Vantaalla tehdään kuukausittain ”ajo”, jossa tarkastellaan asuuko Vantaalla lapsia, jotka eivät ole koulussa. Heihin otetaan yhteyttä kirjeitse sillä äidinkielellä, joka rekisteriin on merkattu. Kirjeessä muistutetaan oppivelvollisuudesta ja sen suorittamisesta. Jos yhteydenottoon ei reagoida, otetaan yhteyttä lastensuojeluun. Vantaalla ja Helsin-

gissä ei ole tullut tietoon tapauksia, joissa lastensuojelun kautta olisi saatu tieto lapsesta, josta koululaitos ei olisi jo tiennyt ja yrittänyt tavoittaa. Joskus lapsi on virallisesti rekisteröitynä Suomeen, vaikka asuukin todellisuudessa ulkomailla esimerkiksi isovanhempien luona.

”Jos meillä on pienikin vinkki siitä, että alueella on lapsia, jotka eivät käy koulua, niin me tehdään kaikkemme, että ne lapset olisivat koulussa ja sitten rekisteröityisivät.” A1

”Me näemme toki ne lapset alueelta, ketkä ovat rekisterissä, mutta eivät ole koulussa. Silloinhan meillä herää tietenkin huoli, että miksi tämä oppilas ei ole koulussa ja lähdetään sitten etsimään, missä se lapsi on. Mutta siinä vaiheessa, kun lasta ei näy missään niin meillä ei ole aktiivista etsintää.” A4

Vantaalla ja Espoossa aluekoordinaattorit tapaavat ensin perheen ja osoittavat sitten lapselle koulupaikan. Helsingissä voi ilmoittautua suoraan koululle, opetusvirastoon tai täyttämällä kaavakkeen internetissä. Vastaanottava koulu ottaa yhteyttä perheeseen ja järjestävät tapaamisen ennen koulunkäynnin aloittamista. Rekisteröimättömälle lapselle luodaan väliaikainen henkilötunnus, joka tarvitaan koulun aloittamiseksi. Koulussa perhe tapaa valmistavan luokanopettajan ja koulupolku voi alkaa. Valmistavalla luokalla opiskellaan vuoden ajan, jonka jälkeen siirrytään omaan lähikouluun perusopetukseen. Valmistavia luokkia ei ole joka koulussa, mutta niitä perustetaan tarpeen mukaan lisää. Helsingissä oli haastatteluhetkellä 39 valmistavaa luokkaa. Haastatteluissa selvisi, että joissakin pienemmissä kunnissa valmistavaa opetusta ei järjestetä lainkaan.

”Jos vaan humpsahtais tänne maahan eikä tulis minkään seulan kautta, niin sit varmaan otettais koordinaattoriin ja jonnekin yhteyttä et mites tämmösen kans tehään. Kuitenki koululle on ainoastaan koordinaattorin kautta tullu jotkut tiedot tai et ei niit vaa sillei iha plankona tänne tuu.” O1

5.3 Rekisteröitymisen seuranta

Kouluhenkilökunta saa lapsen tiedot aluekoordinaattorilta ja pääsee itse seuraamaan lapsen rekisteröitymisen etenemistä. Koulun alkaessa lapselle on tehty väliaikainen henkilötunnus, joka vaihtuu lapsen rekisteröidyttyä. Jos rekisteröitymistä ei tapahdu, koulu tapaa perheen ja keskustelee puuttumisen syistä. Ensimmäisen kouluvuoden aikana seurataan tiiviisti henkilötunnuksen ilmestymistä ja siitä keskustellaan tarvittavin väliajoin perheen kanssa.

Vantaalla on tiedossa tapauksia, joissa rekisteröityminen on puuttunut yli vuodenkin. Vantaalla onkin ohjeistettu kouluja käymään säännöllisesti läpi oppilaat, joilta henkilötunnus puuttuu, ja keskustelemaan asiasta vanhempien kanssa. Jos rekisteröitymistä ei tapahdu kehotuk-

sista huolimatta tai sille ei löydy järkevää selitystä, koulun tulisi tehdä lastensuojeluilmoitus. Järkeviä syitä voivat olla esimerkiksi tiedonpuute, asiakkuuden siirtyminen virastolta toiselle, ongelma papereiden saamisessa kotimaasta tai epäselvä huoltajuustilanne (esimerkiksi avioero, vanhempien erimielisyys lapsen asuinpaikasta tai lapsen asuminen muun kuin virallisen huoltajan kanssa).

Myös Espoossa seurataan oppilaiden henkilötunnuksen ilmaantumista rekisteriin muutamia kertoja vuodessa, mutta ketään ei poisteta koulusta sen takia, että rekisteröinti viivästyy. Koululla olisi mahdollisuus ilmoittaa tästä poliisille, mutta huoltajien kertoessa avoimesti syistä tilanteeseen, tämä on jätetty ainakin haastattelu hetkeen mennessä tekemättä. Suurin osa perheistä hoitaa rekisteröitymisen vuoden aikana. Helsingissä seuranta on enemmän koulukohtaista, joskin myös opetusvirasto käy säännöllisesti läpi rekisterejä.

5.3.1 Osoitteen tarkistaminen

Perheen ilmoittama asuinosoite tarkistetaan katsomalla, onko se sama kuin mikä väestörekisteriin on merkitty. Vantaalla on ilmennyt joitakin tapauksia, joissa on epäilty lapsen osoitteen olevan tekaistu. Koulun työntekijät lähtevät kuitenkin selvittämään asiaa vasta jos heillä herää huoli lapsen hyvinvoinnista. Myöskään Espoossa ei ole resursseja osoitteiden tarkistamiseen. Näin tehtäisiin vain jos heräisi epäily siitä, että samaan osoitteeseen on rekisteröity esimerkiksi kymmeniä ihmisiä. Tällaisia tapauksia ei ole tullut vastaan.

Helsingissä on tiedossa tapauksia, joissa osoitteeksi on ilmoitettu poste restante-tila, jota ei hyväksytä osoitteeksi. Perheen antamaa uutta osoitetta ei kuitenkaan lähdetä tarkistamaan, sillä silloin luottamussuhde saattaisi vaarantua. Koulujen oppilashuollon tehtävänä on huomata lapsen mahdolliset vaikeudet ja sitä kautta vastata tuen tarpeeseen. On myös tapauksia, joissa lapsen asuinosoite on sijainnut teollisuusalueella, mutta tälläkin osoitteella on päässyt kouluun. Tällöin lapsen hyvinvointia voidaan tarkkailla koulun puolesta ja luotetaan kouluhenkilökunnan kykyyn reagoida lapsen mahdolliseen pahoinvointiin.

5.4 Tiedonsaanti oikeudesta peruskoulutukseen

Opetusta järjestävien tahojen edustajat olivat sitä mieltä, että ihmiset pääosin tietävät oikeudesta päästä kouluun, paperittomia työssään kohtaavat taas olivat asiasta hyvin eri mieltä. Heidän mukaansa perheet eivät tiedä oikeudesta koulutukseen. He kohtaavat myös paljon aluksi turvapaikanhakijana olleita perheitä, jotka ovat vastaanottokeskuksen kautta saaneet tiedon oikeudestaan, mikä ei sekään ole ollut poikkeuksetonta. Opetustoimen edustajien mukaan perheet ottavat yleensä itse yhteyttä kouluihin tai virastoihin. Tapoja saada tieto siitä,

mihin ottaa yhteyttä ovat esimerkiksi toiset perheet, internet sekä kunnan maahanmuuttajapalvelut. Lisäksi yhteydenottoja tulee työnantajalta, jos kielitaito on huoltajien esteenä.

”Oma kokemukseni on, ettei sellaista länsimaista oikeuspuhetta oikein käydä ihmisten kanssa, joiden todellisuudessa niitä oikeuksia ei ole. Niistä puhutaan enemmän järjestötasolla ja politiikassa. On ihan sama, mitä jossain papereissa ja sopimuksissa lukee oikeudesta asuntoon tai ruokaan, jos asuntoa tai ruokaa ei vain ole. Sama pätee jossain määrin kouluun: jos Helsinki ei päästä romanilapsia kouluun, mutta Vantaalle voisi teoriassa mennä, niin se tilanne ei ratkea, ellei jostain löydy kyytiä, joka ei sisällä kolmea bussin vaihtoa ja pitäisi olla rahaakin matkustaa kouluun päivittäin. Eli ei sitä koulua vaan ole.” V2

”Yleensä perheet tietää, että lapsien pitää olla koulussa ja ne hakee sen tiedon jostain, että missä on koulu. Jossain tapauksessa ne menee suoraan koululle, mutta koulut ohjaa sitten ottamaan yhteyttä minuun, jotta saadaan koordinoitua ne, että lapset on oikeissa paikoissa.” A1

5.5 Rekisteröimättömyyden näkyminen koulussa

Lapsen aloittaessa valmistavan luokan hänen tuen tarpeensa kartoitetaan. Haastateltavien mukaan henkilötunnuksettomilla lapsilla ei ole erityisiä haasteita koulussa verrattuna muihin maahanmuuttajalapsiin. Haastattelemiemme oppilashuollon työntekijöiden mukaan lasten tilanteet ovat hyvin moninaisia ja yksilöllisiä: jonkin lapsen kohdalla rekisteröimättömyyden taustalla voi olla vaikeuksia, jotka vaikuttavat hyvinvointiin, ja toisen lapsen kohdalla tilanne ei vaikuta mitenkään. Koulun arjessa henkilötunnuksen puuttuminen ei siis näy. Jos koulun työntekijöillä herää huoli lapsen hyvinvoinnista, asia otetaan esille ja lapsen kanssa keskustellaan myös siitä, millaisissa kotioloissa hän elää.

5.5.1 Kouluterveydenhuolto

Haastateltavien mukaan perusopetuslaissa taataan oppilashuollon kuuluminen kaikille peruskoulun, myös valmistavan luokan, oppilaille. Oppilashuoltoon kuuluu kouluterveydenhuollon, koulupsykologin sekä koulukuraattorin palvelut. Epäselvyyksiä on kuitenkin ilmennyt kouluterveydenhuollon osalta, sillä sosiaali- ja terveystoimessa asia ei ole ollut yhtä selkeä. Epäselvää on ollut esimerkiksi se, voiko kouluterveydenhoitaja tehdä terveystarkastuksen lapsen virallisen henkilötunnuksen puuttuessa sekä koululääkärin palveluiden saatavuus. Epäselvyydet voivat johtua esimerkiksi ongelmista tiedonkulussa tai lainsäädännöllisten linjausten epämääräisyyksistä, sillä koulupsykologin palvelut kuuluvat ainakin Vantaalla koulutoimelle ja kouluterveydenhuolto ja koulukuraattori taas sosiaali- ja terveystoimelle.

"Mun mielestä terveydenhoitajan tarkastus on ehdottomasti lapsen oikeus ja mä oon yrittäny sitä puhua, että tarkastus pitäisi tehdä mahdollisimman nopeasti. Koska on ollut lapsia, joilla on suu täynnä reikiä tai joka ei näe tai kuule kunnolla, että eihän lapsi voi oppia ellei tällaisia asioita ensin hoideta kuntoon. Tai ihmetellään, miksei opi, kun on perusasiat pielessä."
A2

5.6 Kouluhenkilökunnan tietoisuus aiheesta

Paperittomuudesta ei ole erityisesti tiedotettu koulujen työntekijöitä, sillä oppilasmäärät ovat niin pienet, ettei erillistä tiedostusta koeta tarpeelliseksi. Jokaisen lapsen tilannetta tarkastellaan tapauskohtaisesti. Monikulttuurisuudesta ja maahanmuuttajataustaisista oppilaista koulujen työntekijöitä sen sijaan koulutetaan. Kuntien sisällä on keskusteltu aiheesta lähinnä, jos se on jostain syystä noussut ajankohtaiseksi ja kuntien välillä on vaihdettu ajatuksia siitä, miten tilanteet hoidetaan omassa kunnassa. Kunnissa tunnutaan odottavan valtion tason linjausta toiminnan yhdenmukaistamiseksi.

5.7 Haasteet koulunkäynnissä

Kuten muidenkin maahanmuuttajalasten kohdalla paperittomien lasten koulunkäyntiä hankaloiittaa suomen kielen taidon tai aiemman koulunkäyntitaustan puute. Joskus voi olla vaikeaa arvioida, johtuvatko ongelmat oppimisessa kielitaidottomuudesta vai oppimishäiriöstä. Kaikki riippuu kuitenkin jokaisen lapsen yksilöllisistä kyvyistä.

Lapsen arkea voi vaikeuttaa myös elämäntilanteen epävakaus, jos on epäselvää jäädäänkö Suomeen vai ei. On myös perheitä, jotka matkustavat alati edestakaisin esimerkiksi Viron ja Suomen välillä, jolloin lapsen koulunkäynti on hyvin vaihtelevaa ja hän voi tuntea olonsa juurettomaksi. Kuukausien pituinen poissaolo koulusta aiheuttaa väistämättä ongelmia oppimisessa kenellä tahansa. Oppilashuollollisen tuen tarvetta voi aiheuttaa myös se, että lapsi on voinut asua toisessa maassa yksin tai muiden sukulaisten luona sillä aikaa, kun vanhemmat ovat jo asuneet Suomessa etsien tapaa vakinaistaa oleskelunsa. Lapsen tuominen Suomeen vastoin hänen tahtoaan voi sekin alentaa koulumotivaatiota huomattavasti. Lapsi ei toki, iästään riippuen, välttämättä tiedosta elämäntilanteen epävakautta, joten stressi painaa lähinnä vanhempien harteita.

"Sitten meillä on ollut toki tällaisia epäselviä tapauksia, mitä me jo alussa epäillään, et siinä ei oo kaikki kunnossa, kaikki paperit. Siinä ollaan sitten lapsi otettu kouluun ja lapsi on ollut koulussa ja sit yhtäkkiä se on kadonnut jonnekin, et on muuttanut pois ja sit huoltaja ilmoittaa, että ne on muuttaneet takaisin kotimaahan, kun eivät ole saaneet papereita kuntoon." A3

Yleisestikään maahanmuuttajataustaiset lapset eivät ole haastateltujen mukaan yliedustettuina oppilashuollossa. Toisaalta siihen saattaa vaikuttaa se, että muissa kulttuureissa ei välttämättä olla totuttu keskustelutukeen ja avun hakemiseen virkamiehiltä. Tukea voidaan saada myös koulun ulkopuolisilta tahoilta.

"Kyllähän niitä kaikennäköisiä haasteita voi olla koulunkäynnin kanssa papereiden kanssa tai ilman, tai harvemmin ne asiat sit suoranaisesti kuitenkin niihin papereihin liittyy. Et ne on sit jotkut muut asiat ja teemat, mitkä nousee selittäviksi tekijöiksi tai pohdittaviksi asioiksi." O1

"Kyllähän se koulunkäynnin kannalta on iso haaste, jos sulla ei ole vakituista asuinpaikkaa. Koululaitos on yllättävän vaativa. Sen näkee kyllä, jos vanhemmilla ei ole koulutusta eikä välttämättä lukutaitoa eikä tuntemusta siitä, miten meillä käydään koulua. Se on tosi iso haaste, koska meidän koulu perustuu aika paljon siihen, mitä teet myös kotona ja että sulla on rauha tehdä niitä. --- Ja just ne varusteet, mitä pitää kouluun tuoda. Tai puhutaan jo hygieniasostakin, et mikä meillä on vaatimus ja miten sitten erotut, jos sulla ei ole." O2

5.8 Kuntien väliset erot

Haastateltavat kertoivat hyvin erilaisia asioita kuntien välisistä eroista rekisteröitymättömien lasten kouluunpääsyn kohdalla. Osan mielestä Helsingissä on helpompaa päästä kouluun, osan mukaan Vantaalla. Osan mielestä kaikissa kunnissa noudatetaan samanlaisia toimintatapoja. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että suurissa kunnissa kouluun pääsy toimii luultavasti paremmin kuin pienissä kunnissa, joissa ei välttämättä edes järjestetä valmistavaa opetusta.

Pääkaupunkiseudun kunnilla on ollut yhteisiä palavereita, joissa on keskusteltu siitä, miten kussakin kunnassa toimitaan. Isoimmaksi eroksi haastattelussa nousi se, että Espoossa ja Vantaalla aluekoordinaattorit tapaavat perheen, kun Helsingissä tämän tekevät koulut. Helsingissä yhteydenotto perheeseen tulee koulun taholta, joko rehtorilta tai valmistavan luokan opettajalta. Helsingissä kouluilla on siis enemmän itsenäistä päätösvaltaa ja rehtorit pystyvät vaikuttamaan oman koulunsa asioihin enemmän kuin muissa kunnissa.

Yhteinen linja kaikissa kunnissa olisi toivottavaa, mutta pohdittavaa on siinä, minkä kunnan linja koetaan parhaaksi. Väestörekisterin tarkkailun tärkeys, vaadittavien dokumenttien yhdenmukaisuus, prosessien avoimuus ja näkyvyys sekä se, minkä verran perheen oleskelulupa-asioiden koetaan kuuluvan koululaitokselle, ovat olennaisia päätöksiä yhteistä linjausta suunniteltaessa.

5.9 Rekisteröimättömien lasten määrä

Oppilaiden määrät valmistavilla luokilla ovat nousseet viime vuosina paljon. Kun ennen puhuttiin kymmenistä oppilaista vuosittain, ovat määrät valmistavassa opetuksessa kunnallisella tasolla jo monissa sadoissa. Pääkaupunkiseudun kouluissa paperittomat lapset ovat olleet lähinnä harvoja yksittäistapauksia. Henkilötunnuksettomia sen sijaan tulee valmistaville luokille paljon. Kunnissa ollaan yksimielisiä siitä, että näillä lapsilla on yleensä rekisteröitymisprosessi käynnissä ja vakaa aikomus jäädä Suomeen. Paperittomien kanssa työskentelevät sen sijaan ovat tavanneet työssään useampiakin paperittomia kouluikäisiä lapsia, lähinnä Itä-Euroopan romaneja.

”Eli niitten osalta joilla ei ole lainkaan henkilöpapereita, niin sanotaan, että viimeisen viiden vuoden sisällä on ollut yksi tapaus. Niitä on tosi harvoin.” A3

5.9.1 Muutokset

Kunnissa on viimeisen kymmenen vuoden aikana huomattu selkeä muutos maahanmuuttajien profiilissa. Aiemmin painopiste on ollut turvapaikanhakijoissa, pakolaisissa ja perheenyhdistämisen kautta Suomeen tulleissa, nyt työperäisten osuus on ehdottomasti suurin. Maahanmuuttajia tulee paljon muista EU-maista, etenkin Virosta.

”No Espoossa sanotaan et noin 90% on työperäistä maahanmuuttoa. Ihan tästä Virosta suurin osa meidän oppilaista tulee” A3

Myös rekisteröityminen hoituu kuntien mukaan perheiltä entistä nopeammin. Vantaan koulujen valmistavilla luokilla oli marraskuussa 2013 selvästi vähemmän henkilötunnuksettomia oppilaita, kuin yleensä samaan aikaan vuodesta. Tähän on voinut vaikuttaa se, että perheitä tapaavia on ohjeistettu muistuttamaan perheitä rekisteröitymisen tärkeydestä. Espoossa on aiemmin oltu tiukempia sen suhteen, että rekisteröitymisen tulee olla hoidettuna, ennen kuin lapsi pääsee kouluun. Nykyään riittää, että lapsen toinen huoltaja on Espoossa kirjoilla.

5.10 Informaation tarve

Virastojen edustajat kokivat toisaalta tietävänsä aiheesta jo paljon ja toisaalta kaipaavansa yleistä linjausta valtiolta kuntien oman päätöksenteon sijaan. Kouluissa tiedotusta aiheesta ei koeta yhtä tärkeänä, sillä kouluunpääsyn jälkeen paperittomuus ei juuri näy koulun arjessa eikä tieto jää mieleen, jos aihe ei ole omalla kohdalla ajankohtainen. Toisaalta pidetään hyvänä asiana, että opettajat tietäisivät ilmiöstä yleisesti, jotta tällaisen oppilaan osuessa omalle kohdalle tiedettäisiin, miten edetä tai mistä etsiä vastauksia. Lisäksi toivottiin, että

esille nostettaisiin se, että kaikki henkilötunnukset eivät ole maassa laittomasti sekä sitä, että asiakkaille tiedotettaisiin selkeämmin rekisteröitymisen tärkeydestä ja sen hyödyistä.

5.11 Kehitysehdotukset

Yhteisen linjauksen lisäksi kehitystehtäviksi nousivat palveluohjauksen kehittäminen, viranomaisten yhteistyön kehittäminen, kouluun pääsemisen kynnyksen madaltaminen ja rekisteröitymisprosessin selkiyttäminen. Palveluohjauksella tarkoitetaan asiakkaiden ohjaamista oikeille tahoille oikeassa järjestyksessä. Asiakkaille annettaviin ohjeisiin kaivataan myös selkosuomea ja niiden kääntämistä eri kielille.

"Jos puhutaan tällaisista koulumaailman sisäisistä asioista niin opetussuunnitelmat on muuttumassa 2016 ja siellä on hyvin selkeänä strategiana kulttuuritietoinen koulu, joka tarkoittaa sitä, että yhä enemmän koululla on tarvetta muuttua sellaiseksi, että se paremmin ottaa vastaan lapsia hyvin eri tilanteissa, hyvin eritasoista suomen kieltä puhuvia ja muutenkin kulttuuritaustaltaan monenlaisia. --- Ja mä uskon, että tää ryhmä, mikä liittyy nyt näihin paperittomiin, ja oikeastaan tällaiseen äärimmäiseen eurooppalaiseen köyhyyteen tai sellaiseen paremman elämän hakemiseen rikkaammista Euroopan maista, niin se on minusta osa tätä strategiaa." A1

"Varmasti siinä on tarvetta reagointiin ja se, miten pystytään madaltamaan se kynnys sillä tavalla, että jos perhe on maan alla niin miten me saamme perheen luottamaan kouluun ja mikä on se resurssi, millä me etsimme niitä lapsia. Lähinnä ajattelen niitä perheitä, jotka ovat piilossa, että miten saadaan se luottamus ja tieto heille siitä, että kouluun voi tosiaankin tulla." A4

5.12 Muut viranomaiset

5.12.1 Lastensuojelu

Koulujen mukaan lastensuojeluviranomaisten kanssa ollaan erittäin vähän tekemisissä paperittomien tai paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevien lasten asioissa. Eräs haastateltava kertoi, että Vantaalla tarkistetaan kuukausittain väestörekisteristä tiedot kaikista kunnan alueella asuvista oppivelvollisuusikäisistä lapsista ja mikäli tulee tietoon lapsi, joka ei ole koulussa, lähetetään kotiin kirje, jossa on ohjeet kouluun ilmoittautumiselle. Mikäli perhe ei vastaa kirjeeseen, ottaa koulu yhteyttä lastensuojeluun. Nämä voivat olla muitakin kuin maahanmuuttajaperheitä.

Espoossa on muutaman kerran törmätty tapauksiin, joissa lastensuojelunviranomaiset ovat olleet yhteydessä opetustoimeen sellaisen lapsen asioissa, joka on jostain syystä jäänyt kotiin, vaikka pitäisi olla koulussa. Espoon opetustoimen asiantuntija kertoi, että nämä tapaukset ovat yleensä joko muista kunnista muuttaneita tai sitten huoltaja on vain jostain syystä, ehkä tietämättömyyttään, jättänyt lapsen kouluun ilmoittautumisen hoitamatta.

Viranomaisille on tullut tietoon myös tapauksia, joissa lapsi on perheen toimesta lähetetty pois Suomesta lastensuojelun asiakkuuden pelossa. Näitä tapauksia ilmenee vuosittain muutamia.

5.12.2 Poliisi

Pääkaupunkiseudun kunnista Helsingin ja Vantaan kouluissa ei ole tiedossa, että poliisi olisi hakenut lapsia koulusta käännetyksen vuoksi. Tiedossa ei myöskään ole, että paperittomien perheiden jäljille olisi yritetty päästä koulussa olevien lasten kautta.

”En ole itse törmännyt tällaiseen, mutta olen törmännyt perheisiin, jotka eivät uskalla pitää enää lasta koulussa, kun esimerkiksi ovat saaneet kielteisen turvapaikkapäätöksen käännetyksen pelossa.” V1

Espoossa oli viime vuonna yksi tapaus, jossa poliisi oli hakenut lapsen kesken koulupäivän koulusta ja perhe on karkotettu maasta. Eräs paperittomien kanssa työskentelevä haastateltava kertoi, että myös hänen tiedossaan on tapaus viime keväältä, jossa vastaanottokeskuksessa asunut käännetyttiin kotimaahansa. Perheen lapsi haettiin koulusta säilönottokeskukseen ja vietiin sieltä suoraan lentokoneeseen.

6 Johtopäätökset

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että kaikkia koskeva oikeus peruskoulutukseen on vallitseva eettinen periaate tutkimissamme kunnissa.

”Jos me tiedetään, että lapsi asuu tällä alueella, niin me otetaan se samalla tavalla kouluun. Se on hyvin tärkeä arvo, että lapset on koulussa, jos ne on Vantaalla. Ja sama periaate on sekä Espoossa että Helsingissäkin. Meillä on noita pääkaupunkiseudun yhteisiä kokouksia, joissa tää periaate on ihan sama, et siitä pidetään kiinni. Kenenkään etujen mukaista ei ole se, että kouluikäiset lapset ei ole koulussa.” A1

”--- Mielestäni tämä on ollut selkeä asia koko ajan, että kaikki pääsevät kouluun. Mutta mikä on se prosessi niin siihen ei löydy mielestäni suoraa toimintaohjeistusta valtiolta. --- Kyllähän

se lain mukaan kuuluu kaikille ja kyllä se silloin valtion asettama on ja Helsinki on sitoutunut toimimaan sen mukaan, että ottaa lapset kouluun. Se on jotenkin itsestäänselvyys, että sitä noudatetaan. Mutta en sitten tiedä, toteutuuko se muualla." A4

Haastatteluista kävi selvästi ilmi myös paperittomien koulunpääsyn prosessin ongelmakohdat. Kouluihin otetaan haastateltavien mukaan kaikki lapset, kunhan koulut vaan saavat heistä tiedon. Koulut eivät kuitenkaan saa tietoa lapsesta, mikäli tällä ei ole kunnan alueella osoitetta tai olemassa olevaa henkilötunnusta. Ilman osoitetta lasta ei kouluviranomaisille ole olemassa. Toistaiseksi Suomen kotikuntaperusteinen koulunottokäytäntö on paperittomien koulunkäynnin suurin este. Ilman osoitetta ei voi olla koulupaikkaa. Koulut perustavat oppilaaksioton puhtaasti rekistereihin, jos lapsi niissä näkyy, pääsee hän kouluun. Näin on ainakin pääkaupunkiseudun kolmessa suurimmassa kunnassa.

Haastateltavien mukaan ongelmia EU-kansalaisille tuottaa usein monimutkainen rekisteröitymisprosessi ja suomalainen byrokratia. Tietämättömyys, kielitaidottomuus ja myös kyvyttömyys hoitaa rekisteröintiin liittyvää paperisotaa voi joskus olla esteenä perheiden rekisteröitymiselle. Toisaalta osa kouluissa olevista henkilötunnuksettomista lapsista saattaa olla esimerkiksi diplomaattiperheiden lapsia, jotka eivät halua suomalaista sosiaaliturvatunnusta. Paperittomien kanssa työskentelevät puolestaan kertovat, että paperittomat perheet eivät uskalla laittaa lapsiaan kouluun, heidän luvattoman oleskelunsa paljastumisen pelossa.

Kuntien käytännöt rekisteröimättömien lasten kouluunoton suhteen poikkeavat osittain toisistaan. Haastateltavilla oli eriäviä mielipiteitä siitä, missä kunnassa kouluun pääsy on helpointa. Helsingin opetusvirastossa ei seurata henkilötunnusten ilmestymistä ja heille riittää, että kouluun ilmoittautumisen yhteydessä annetaan joku osoite. Vantaalla seurataan aktiivisesti henkilötunnusten ilmestymistä rekisteröimättömille lapsille ja otetaan yhteyttä perheisiin, mikäli rekisteröityminen viipyy. Espoossa vaaditaan, että ainakin toinen huoltaja on kunnan asukas, lisäksi henkilötunnusten ilmestymistä väestörekisteriin seurataan.

Haastatteluiden perusteella kävi selväksi, että Suomessa ei ole käytäntöihin yhtenäistä linjaa. Kunnat päättävät itse, miten toimivat paperittomien ja paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevien lapsien kouluun otton suhteen. Joskus yksittäiset rehtorit ovat voineet tehdä päätöksen oppilaaksiotosta. Asiantuntijat toivovat yhtenäisiä käytäntöjä ja valtion linjausta, joiden mukaan toimia. Joulukuussa 2013 eduskunnan apulaisoikeusasiamieheltä saatu kannanotto paperittomien lasten peruskoulutukseen vastaa osittain haastatteluissa ilmenneeseen tarpeeseen yhteisen linjan löytämisestä, mutta tämän tuomat selvennökset eivät ehtineet näkymään käytännössä opinnäytetyön teon aikana.

Havaitsimme opinnäytetyömme edetessä, että Helsingin, Espoon ja Vantaan kouluissa ei ole paperittomia lapsia ja vain vähän henkilötunnuksettomia lapsia. Oppilasrekistereistä saamamme tiedon mukaan lapsia, joilta rekisteröityminen on puuttunut yli kolme kuukautta, oli tutkimissamme kolmessa kunnassa noin sata. Suurin osa heistä opiskelee Helsingin kouluissa. Osa näistä lapsista voi kuitenkin olla esimerkiksi diplomaattiperheiden lapsia, joilla ei ole tarvetta suomalaiselle henkilötunnukselle. Paperittomia työssään kohtaavien haastatteluissa tuli ilmi, että paperittomia kouluikäisiä lapsia kuitenkin on enemmänkin, mutta he eivät syystä tai toisesta ole kouluissa. Sen perusteella, että Helsingissä yksittäisillä kouluilla on enemmän päätösvaltaa, voi toki olla että jossakin koulussa opiskelee lapsi, josta tietää vain kyseisen koulun henkilökunta.

Paperittomuus vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin merkittävästi. Ilman osoitetta lasta ei ole olemassa Suomen viranomaisten silmissä, jolloin koulunkäynnin aloittaminen on tällä hetkellä lähes mahdotonta. Paperittoman kaltaisessa tilanteessa eläminen taas vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin rajoittavasti, sillä hänellä on oltava asuinosoite, minkä lisäksi Espoossa ja Vantaalla on oltava rekisteröitymisprosessi käynnissä.

Kouluun pääsemisen jälkeen henkilötunnuksettomuus ei vaikuta lapsen koulunkäyntiin. Elämäntilanne ei näy koulun arjessa eikä henkilötunnuksettomilla lapsilla ole muista maahanmuuttajalapsista eroavia haasteita. Kaikki koulua käyvät lapset ovat oikeutettuja samoihin oppilashuollon palveluihin. Haastateltavat kertoivat muutamasta tapauksesta, joissa henkilötunnuksettomalta oppilaalta oli evätty pääsy kouluterveydenhoitajalle, mutta näihinkin tapauksiin on jo puututtu.

7 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Tärkeä osa opinnäytetyön tekoa on sen luotettavuuden arviointi. Laadullisessa tutkimuksessa painotetaan usein kokonaisluotettavuutta ja sen tarkastelua. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole yhtä tiettyä tapaa tai ohjetta, mutta ainakin seuraavia asioita tulisi arvioida kun tarkastellaan tutkimuksen luotettavuutta; Millaisin menetelmin aineistoa on kerätty ja mitä tekniikoita on käytetty? Millaisia ongelmia aineiston keruuseen on liittynyt? Millä perusteella tutkimuksen haastateltavat on valittu? Montaako henkilöä on haastateltu? Miten haastateltavien anonymiteetistä on huolehdittu? Kuinka kauan tutkimus on kestänyt? Miten kesto on vaikuttanut tutkimustuloksiin? Miten aineisto on analysoitu ja millaisia tuloksia on saatu? Miten tutkimuksesta on raportoitu? Edellä mainitut kohdat ovat tärkeitä myös opinnäytetyön eettisyyden kannalta. (Tuomi 2007: 150-152.)

Kun pohditaan luotettavuutta, tulee erotella tutkimuksen eri vaiheet ja miettiä myös tutkimuksen laatua. Jotta tutkimus voi olla luotettavaa, tulee sen olla myös laadukasta. Aineiston

keruun aikana voidaan laadukkuutta tavoitella hyvällä haastattelurungolla, miettimällä valmiiksi lisäkysymyksiä sekä sitä, miten valittuja teemoja voidaan syventää. Myös suunnitelmalla haastattelut hyvin ja valmistautumalla niihin, kiinnitetään huomiota laadukkuuteen. (Hirsjärvi & Hurme 2011: 184.) Me olimme tarkkoina tallentimen kanssa ja ennen haastattelua ja testasimme yleensä useampaan kertaan, että tallennin on toimintakunnossa ja meillä on mukana kaikki tarvittava materiaali, kuten teemalista, koodilista ja haastateltavan taustatieto-lomake. Olimme miettineet valmiiksi myös lisäkysymyksiä, joita voimme käyttää tarvittaessa.

Myös saatujen tulosten suhteen on syytä olla kriittinen. Toisaalta meidän tulisi voida luottaa kuntien asiantuntijoiden antamien tietojen paikkansa pitävyyteen, samalla pitäen mielessä, että heidänkin vastauksiinsa saattavat vaikuttaa henkilökohtaiset asenteet tai halu näyttää edustettu kunta paremmassa valossa. Saadut vastaukset olivat pääosin sävyiltään neutraaleja, joka osaltaan lisää luotettavuuden tuntua.

Aineiston käsittelyn laatua pyrimme ylläpitämään niin, että litteroimme kunkin haastattelun mahdollisimman pian haastattelun jälkeen. Kiinnitimme huomiota myös siihen, että molemmat litteroivat aineistoa samalla tarkkuudella. Teemoittelu on tehty huolellisesti ja litteroitua aineistoa on käyty läpi useaan kertaan, jotta voidaan varmistua siitä, että luokittelu on tehty perusteellisesti. Aineistoa on säilytetty huolellisesti, eikä sitä ole annettu ulkopuolisten nähtäväksi.

Olemme pyrkineet raportoimaan opinnäytetyön tekemisen eri vaiheet kattavasti ja tarkasti. Käyttämämme menetelmät on avattu teoriatasolla ja selitetty, miksi menetelmät on valittu. Olemme perustelleet haastateltavien valinnat sekä haastateltavien määrän. Haastattelujen kesto, haastattelupaikat sekä haastatteluissa kohtaamamme haasteet on kerrottu avoimesti. Alkuun olemme pyrkineet kertomaan mahdollisimman kattavasti työmme taustat ja syyt tämän opinnäytetyön tekemiselle. Olemme etsineet laajasti tietoa paperittomuudesta niin Suomessa kuin muissa EU-maissa ja pyrkineet saamaan vankan teoriapohjan raporttimme tueksi. Analyysivaiheessa sekä tulosten esittelyssä olemme pyrkineet aineiston rikkaaseen kuvailuun sekä mahdollisimman avoimeen tulosten kerrontaan.

Kaikki haastateltavat ovat suostuneet haastateltaviksi vapaaehtoisesti ja he ovat tietoisia opinnäytetyön luonteesta sekä sen tulosten käytöstä. Haastatteluissa saatu aineisto on tallennettu sähköisellä tallentimella, josta äänitetty tiedosto on haastattelun jälkeen siirretty opinnäytetyöntekijän tietokoneelle, josta se on litteroinnin jälkeen poistettu. Litteroitu aineisto on säilytetty opinnäytetyöntekijöiden tietokoneilla ja sitä on tulostettu yksi kappale, joka on pidetty tallessa lukkojen takana. Raportin valmistumisen jälkeen litteroitu aineisto

tuhotaan. Haastateltavilta on kysytty haastattelujen aluksi taustatiedot sekä varmistettu, mitä tietoja heistä saa lopullisessa opinnäytetyössä näkyä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisäävänä kriteerinä voidaan pitää triangulaatiota. Jo suunnitelmavaiheessa nousi esille triangulaation tärkeys tutkimuksen tulosten luotettavuuden arvioinnissa. Tarkastellessamme oman opinnäytetyömme luotettavuutta, voimme nostaa esille aineiston, teorian sekä tekijät. Aineiston keruuvaiheessa haastattelimme niin eri kuntien opetusviraston/-toimen asiantuntijoita, eri koulujen oppilashuoltohenkilökuntaa kuin paperittomien kanssa työskenteleviä aktiiveja. Näin olemme saaneet aineistoa erilaisilta tiedonantajaryhmiltä. Johtopäätösten tueksi olemme esitelleet teoriaa, joka on katsaus muiden EU-maiden tilanteista paperittomien koulunkäynnin osalta. Kolmantena triangulaation kantana voidaan pitää tutkijaan liittyvää triangulaatiota; meitä tekijöitä on kaksi, joka lisää luotettavuutta.

8 Pohdinta

Aiheemme on hyvin ajankohtainen, sillä yhteiskunnassamme vellovat käsitykset maahanmuutosta ja maahanmuuttajista ovat vallinneet mediassa jo useita vuosia; milloin maahanmuuton puolesta, milloin vastaan. Oleskeluluvottomat ihmiset eivät ole näkyneet keskusteluissa, mutta muiden Euroopan maiden tilanteista viisastuneina oletamme, että paperittomuus nousee keskusteluun laajemmin Suomessakin. Opinnäytetyötä aloittaessamme kesällä 2013 kannanottoja paperittomien oikeuksista ei juurikaan löytynyt Suomesta, mutta kuluneen vuoden aikana niitä on julkaistu muun muassa Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksen ja eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen osalta. Jäimme kuitenkin pohtimaan, onko tämä linjaus riittävä käytäntöjen muuttumiseen vai tarvitaanko muutoksia perusopetuslakiin. Mietimme myös, missä on EU:n kansainvälinen linjaus aiheeseen.

Aihe on ajankohtaisuutensa lisäksi arka, etenkin paperittomille itselleen. Tämän vuoksi valitsimme haastateltaviksi opetus- ja sivistystoimen edustajia ja oppilashuoltoryhmiä, vaikka paperittomien ihmisten itsensä haastattelemisen olisi ollut erittäin mielenkiintoista. Haasteena olisi kuitenkin ollut paperittomien ihmisten löytäminen ja heidän saamisensa haastateltaviksi. Lähdimme tutkimaan paperittomien lasten määrää ja tilannetta peruskoulutuksen kautta, sillä kunnilla on tietoja lapsista, jotka käyvät koulua heidän alueellaan. Koimme, että sellaisten lasten, jotka eivät osallistu peruskoulutukseen, löytäminen olisi vaatinut resursseja, joita meillä ei opinnäytetyömme puitteissa ollut. Paperittomia työssään kohtaavien kautta saimme kuitenkin tietoa aiheen siitä puolesta, joka on viranomaisilta pimennossa.

Paperittomuuden tutkimisen hankaluudesta kertoo sekin, että lukemamme maakohdaiset tiedot eroavat FRA:n raportin tiedoista. Mietimmekin sitä, miten raportin tiedot on kerätty. On-

ko oikeutta koulunkäyntiin selvitetty ihmisten vai lakikirjojen kautta? Huomasimme oman opinnäytetyömme myötä, että lait jättävät usein tulkinnan varaa eivätkä käytännöt välttämättä vastaa tekstiä.

Opinnäytetyössämme ei siis päässyt kuuluviin paperittomien ääni, mutta halusimme selvittää, miten kouluissa toimitaan lapsia koskeviin lakeihin ja oikeuksiin nähden. Oli myös mielenkiintoista selvittää, onko paperittomien tie koulutuksen pariin hankalampi kuin ”laillisten” lasten vaikka eroavaisuuksia ei pitäisi olla. Tämän enempiä emme lähteneet opinnäytetyössämme pohtimaan ihmisen olemassaolon ”laittomuutta”, vaikka siitäkin varmasti olisi noussut monenlaisia tutkittavaa. Arvolähtökohtanamme oli, että lapsi ei ole valinnut perhettään, kansalaisuuttaan tai elinympäristöään, joten hänen ei tulisi joutua sen seurauksena menettämään perustavanlaatuisia oikeuksiaan.

Työn edetessä jouduimme pohtimaan uudelleen paperittomuuden määritelmää ja merkitystä. Kouluissa olevat lapset osoittautuivat olevan lähinnä paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevia, eivät niinkään paperittomia. Haastatteluissa tuli ilmi, että kouluikäisiä paperittomia lapsia kuitenkin asuu pääkaupunkiseudulla. Miksi nämä lapset eivät ole koulussa? Missä he asuvat? Kenen vastuulla on huolehtia, että näiden lasten oikeus peruskoulutukseen toteutuu? Minkälainen tulevaisuus näillä lapsilla on edessään?

Lisäksi mietimme sitä, kuinka pitkälti koululaitokselle kuuluvat perheen oleskelulupa-asiat vai pitäisikö nämä jättää ainoastaan poliisin ja maahanmuuttoviraston asiaksi. Jos päädyttäisiin tilanteeseen, että koulu ei saa vaatia perheeltä minkäänlaisia dokumentteja, millä taattaisiin se, että poliisi ei etsi paperittomia perheitä koulua käyvien lasten kautta? Tämä on oleellinen tieto välitettäväksi perheille, jotka maasta poistamisen pelossa jättävät laittamatta lapsensa kouluun. Luottamuksen synnyttäminen perheen ja koulun välille edellyttää toiminnan säännönmukaisuutta jokaisen tapauksen yksittäisen käsittelyn sijaan.

Kuntaperusteisen oppilaaksioton perusteella koulupaikan saamiseksi vaaditaan tietoa siitä, missä kunnassa lapsi asuu. Tämän käytännön takana on perusopetuslaki, jonka perusteella kunta on velvollinen järjestämään opetuksen sen alueella asuville 6-15-vuotiaille. Valtio maksaa kunnille ikäluokkaperusteisesti oppilaiden määrän mukaan. (Opetus- ja kulttuuriministeriö.) Rahoituksen kannalta järjestelmä on siis ymmärrettävä. Pohdimme kuitenkin, millä muulla tavoin kuin osoitetietojen rekisteröimisellä perhe voisi todistaa asuvansa kunnan alueella? Saksan Punaisen ristin paperittomuutta käsittelevässä opaskirjassa ehdotetaan, että asumisen alueella voisi todistaa esimerkiksi vuokrasopimuksella tai naapurin lausunnolla (Kössler ym. 2013: 18). Tai voisiko rahoituksen järjestää esimerkiksi koulujen ilmoittaman toteutuneen oppilasmäärän mukaan väestörekisterin sijaan?

Pelkonamme oli, että tällaista opinnäytetyötä tehdessä voi tielle osua ihmisiä, jotka eivät ole halukkaita keskustelemaan aiheesta. Saimme kuitenkin heti opinnäytetyöprosessia aloittaessamme erittäin avuliasta ja hyvää tietoa Vantaan kaupungin opetustoimen suunnittelijalta ja samoin oli kaikkien haastateltavien kanssa. Haasteeksi olisi myös voinut muodostua se, että paperittomia lapsia ei löydy kouluista lainkaan, jolloin tutkielman luonne olisi muuttunut perustavanlaatuisesti. Näin toisaalta kävikin, sillä selvisi, että ainakaan tällä hetkellä ei ole tiedossa, että pääkaupunkiseudun kouluissa opiskelisi paperittomia lapsia, monia paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevia kuitenkin.

Olemme tyytyväisiä saamiimme tuloksiin ja koemme pystyneemme vastaamaan aineiston perusteella tutkimuskysymykseemme. Päädyimme alustavasta suunnitelmasta poiketen laajentamaan tutkielmaa koskemaan Vantaan lisäksi myös Helsingin ja Espoon kouluja, sillä saimme kuulla, että prosessit niissä poikkeavat Vantaan järjestelmästä. Päätös oli hyvä ja perusteltu, sillä ilman tätä lisäystä opinnäytetyömme olisi jäänyt suppeaksi. Harmittamaan jäi vain haastattelun puuttuminen Helsingin koulujen oppilashuollon osalta.

Opinnäytetyömme jätti kuitenkin avoimia kysymyksiä ja tilaa lisätutkimukselle. Olisi kiinnostavaa selvittää paperittomien lasten tilannetta muualla Suomessa, kartoittaa tilannetta paperittomien itsensä ja lastensuojelun kautta sekä muutaman vuoden kuluttua tutkia, miten eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen linjaus ja muut kannanotot ovat vaikuttaneet käytäntöihin.

Aineiston huolellisen analysoinnin jälkeen mieleemme jäi myös ajatus siitä, että kunnissa vallitseva asenne on se, että kaikki lapset kuuluvat kouluun, mutta tietoisuus ”maan alla eläviin” paperittomien todellisesta olemassaolosta on vajavainen. Virastojen ja koulujen työntekijöillä ei ollut tietoa alueella mahdollisesti asuvista rekisteröimättömistä kouluikäisistä lapsista eikä siten oltu mietitty, mitä voitaisiin tehdä heidän saamiseksi kouluun. Muut haastateltavat pystyivät kuitenkin kertomaan, että tällaisia lapsia asuu pääkaupunkiseudulla.

Paperittomien lasten puuttuminen kouluista ja paperittomia työssään kohtaavien kertomukset tapaamistaan kouluikäisistä lapsista paljastavat, että toiminnassa on kehitettävää, jotta kaikkien lasten oikeus peruskoulutukseen toteutuisi. Koulunkäynti vaikuttaa olennaisesti lapsen hyvinvointiin nyt ja tulevaisuudessa. Paperittomien oikeuksista ja niiden toteutumisesta tiedottaminen on tärkeää, jotta heitä kohtaavat voivat antaa totuudenmukaisia tietoja ja ohjeita. Paperittomat eivät ole asemassa, jossa voisivat vaatia omien oikeuksiensa toteutumista. Yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen aiheesta on edellytys sille, että käytännöt muuttuvat pysyvästi ja oikeus toteutuu kaikille Suomessa oleskeleville lapsille poikkeuksetta.

Lähteet

Al Omair, N. & Heikinheimo, K. 2013. Paperittomien oikeus terveyteen. Helsinki: Pakolaisneuvonta ry.

Eduskunnan oikeusasiamies. 2014. Viitattu 6.5.2014.
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=1022>

Eskola, J. & Suoranta, J., 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos. Jyväskylä: Vastapaino.

European Convention of Human Rights. European Court of Human Rights. Viitattu 15.4.2014.
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights. 2011. Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Viitattu 9.5.2014. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1827-FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN.pdf

Gless, É, 2013. Élevés sans papiers: 7 questions-réponses sur vos droits. L'Étudiant. Viitattu 14.5.2014.
<http://www.letudiant.fr/loisirsvie-pratique/comment-aider-un-enfant-etranger-sans-papiers-7-questions-reponses-sur-les-droits-des-eleves.html>

Helsingin kaupunki. 2013. Pääkaupunkiseudun muunkielinen väestö 2010. Viitattu 4.10.2013.
<http://www.hel.fi/hki/heke/fi/Maahanmuutto/Tilastot>

Helsingin maistraatti. 2013. Asiakaspalvelijan puhelinhaastattelu 2.10. Vantaa.

Helsingin Sanomat. 26.4.2014. Ulkomaalaisrikkomukset lisääntyivät neljänneksellä. Viitattu 8.5.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1398404881973>

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Infopankki. 2014. Viitattu 26.5.2014. <http://www.infopankki.fi/fi/muutto-suomeen/olen-turvapaikanhakija>

Kananen, J. 2008. Kvali - Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja.

Kaupunginhallitus. 2013a. Helsingin kaupunki. Viitattu 5.5.2014.
http://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatostiedote/2013/Halke_2013-12-09_Khs_44_Pt/84D95FCF-8DBA-4907-81CB-2A9332A81F8B/Ns_paperittomien_henkiloiden_terveyspalveluiden_ja.pdf

Kaupunginhallitus. 2013b. Helsingin kaupunki. Viitattu 5.5.2014.
http://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatostiedote/2013/Halke_2013-12-09_Khs_44_Pt/index.html

Keskimäki, I., Nykänen, E. & Kuusio, H. 2014. Paperittomien terveyspalvelut Suomessa. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. Viitattu 6.5.2014.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114941/THL_RAP2014_011web.pdf?sequence=3

Korniloff, M. & Laine, M. 2014. Paperittoman lapsen oikeus perusopetukseen. Viitattu 6.5.2014. http://www.paperittomat.fi/wp-content/uploads/2014/04/paperittomanlapsen_oikeusperusopetukseen_julkaisu_VALMIS.pdf

Kössler, M., Mohr, T., Habbe, H. 2013. Aufenthaltsrechtliche Illegalität - Beratungshandbuch 2013. 3.painos. Berlin/Freiburg. Deutcher Caritasverband, Deutches Rotes Kreuz. Viitattu 3.5.2014. <https://www.drk-wb.de/download-na.php?dokid=19382>

Leclair, A. 2012. Sans-papiers: les nouveaux critères de régularisation. Le Figaro.fr. Viitattu 14.5.2014. <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/11/28/01016-20121128ARTFIG00494-sans-papiers-les-nouveaux-criteres-de-regularisation.php>

Le Monde.fr. 2012. Une circulaire pour clarifier les critères de régularisation des étrangers sans papiers. Viitattu 14.5.2014. http://www.lemonde.fr/societe/article/2012/11/28/une-circulaire-clarifiant-les-criteres-de-regularisation-des-sans-papiers_1796762_3224.html

Leppäkorpi, M. 2011. Asiaton oleskelu kielletty-tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa. Helsinki: Into Kustannus.

Lähteenmäki, M. 2013. Lapsi turvapaikanhakijana - etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Helsingin yliopisto. Käyttätutkimustieteiden laitos. Viitattu 14.5.2014. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37921>

Maahanmuuttovirasto. 2013. Tietoa turvapaikanhakijoille. Viitattu 4.5.2014. http://www.migri.fi/download/16436_tietoa_tphakijalle_fi.pdf

Migrationsinfo. 2013. Papperslösä. Viitattu 2.10.2013. <http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/>

Migrationsverket. 2013. Asylsökande 2012 och 2013. Viitattu 2.10.2013 <http://www.migrationsverket.se/info/5201.html>

Morehouse, C, Blomfield, M. 2011. Irregular Migration in Europe. Transatlantic Council on Migration. Migration Policy Institute. Viitattu 2.10.2013. <http://www.migrationpolicy.org/pubs/tcmirregularmigration.pdf>

Norden. Väestö. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Viitattu 2.10.2013. <http://www.norden.org/fi/tietoa-pohjoismaista/vaestoe>

Opetushallitus. 2013. Perusopetukseen valmistava opetus. Viitattu 2.10.2013. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli-_ja_kulttuuriryhmat/maahanmuuttajataustaiset_oppilaat/perusopetukseen_valmistava_opetus

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Perusopetus. Viitattu 20.5.2014. <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/perusopetus/?lang=fi>

Opetustoimen suunnittelijan puhelinhaastattelu. 2013. Vantaan kaupunki. 1.10. Vantaa.

Pakolaisneuvonta ry. 2012. Paperittomat -hanke. Viitattu 2.10.2013. http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=160&lang=suo

Pakolaisneuvonta ry. 2013. Turvapaikka- ja pakolaistilastoja. Viitattu 1.10.2013. http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=38

- Pakolaisneuvonta ry. 2003. Viitattu 6.5.2014.
http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=33&lang=suo
- Paperittomat -hanke. Pakolaisneuvonta ry. Viitattu 29.5.2014.
http://www.paperittomat.fi/?page_id=28
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Viitattu 2.10.2013.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Perustuslaki 11.6.1999/731. Viitattu 15.4.2014.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#a731-1999>
- PICUM. Viitattu 1.10.2013.
<http://picum.org/en/our-work/undocumented-migrants/>
- Poliisi. Oleskeluoikeuden rekisteröinti. Viitattu 2.10.2013.
<http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/AF736F597AC3F704C22577D1002D0F96?opendocument>
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Viitattu 15.10.2013.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html
- Sigona, N., Hughes, V. 2012. No way out, no way in - Irregular migrant children and families in the UK. The ESRC Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.
- Sinun Eurooppasi. Ulkomailla asuminen. Viitattu 2.10.2013.
http://europa.eu/youreurope/citizens/residence/faq/index_fi.htm
- Sisäasiainministeriö. 2008. Turvallinen elämä jokaiselle. Sisäasiainministeriön julkaisuja 16/2008. Viitattu 2.10.2013. http://www.intermin.fi/download/25020_162008.pdf
- Sisäasiainministeriö. 2013. Valtioneuvoston periaatepäätös Maahanmuuton tulevaisuus 2020 -strategiasta. Viitattu 2.10.2013.
http://www.intermin.fi/download/44618_Maahanmuuton_tulevaisuus_2020_.pdf?23723a4c3878d088
- Skolverket. 2013. Papperslösa barn i skolan. Viitattu 17.4.2014.
<http://www.skolverket.se/regelverk/mer-om-skolans-ansvar/papperslosa-barn-1.205221>
- Sommelius, S. 2013. Papperslösa barn säkra i skolan. Helsingborgs Dagblad. Viitattu 2.10.2013. <http://hd.se/kultur/blogg/2013/07/23/papperslosa-barn-sakra-i-skolan/>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2013. Paperittomien terveydenhuolto. Viitattu 1.10.2013
http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/terveyspalvelut/paperittomien_terveydenhuolto
- Säävälä, M. 2012. Koti, koulu ja maahan muuttaneiden lapset. Oppilashuolto ja vanhemmat hyvinvointia turvaamassa. Helsinki: Väestöliitto.
- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. 1976. Finlex. Viitattu 2.10.2013.
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006>
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Koulutus ja työllistyminen. Kaventaja-verkkopalvelu. Viitattu 4.10.2013.
http://www.thl.fi/fi_FI/web/kaventaja-fi/eriarvoisuus/vahemmistot/maahanmuuttaja/koulutus

The Local. 2013. Viitattu 2.10.2013. <http://www.thelocal.se/48994/20130711/>

Tuomi, J. 2007. Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Jyväskylä: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Unicef. 2013a. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 1.10.2013.
http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko

Unicef. 2013b. Lapsen oikeuksien sopimus. Viitattu 2.10.2013.
<http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus>

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja. 2002. Finlex 80/2002. Viitattu 15.4.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020080>

Valls, M. 2013. Instruction relative à l'interdiction de l'intervention des forces de police et de gendarmerie dans le cadre scolaire lors du déroulement de procédures d'éloignement. Viitattu 14.5.2014.
http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2013/10/cir_37566.pdf

Vihreä kirja maahanmuuttajataustaisten lasten koulutuksesta. 2008. Europa - tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä. Viitattu 4.10.2013.
http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/ef0002_fi.htm

Liitteet

Liite 1 Saatekirje.....	50
Liite 2 Teemalista asiantuntijahaastatteluun.....	51
Liite 3 Teemalista oppilashuoltohenkilökunnan haastatteluun.....	52
Liite 4 Sähköpostitse lähetetyt kysymykset.....	53

Liite 1 Saatekirje

Saatekirje
Paperittomana peruskoulussa -opinnäytetyö
Laurea-ammattikorkeakoulu

10.12.2013

Hyvä vastaanottaja,

olemme sosiaalialan opiskelijoita Laurea-ammattikorkeakoulussa ja teemme opinnäytetyötä paperittomien lasten peruskoulutuksesta pääkaupunkiseudulla. Tutkimuksemme tarkoitus on selvittää paperittomien lasten tilannetta Espoon, Helsingin ja Vantaan peruskouluissa. Tutkimusaineistomme koostuu kuntien opetustoimien asiantuntijoiden, koulujen oppilashuoltohenkilökunnan sekä muiden asiantuntijoiden haastatteluista. Toteutamme opinnäytetyömme yhteistyössä Pakolaisneuvonta ry:n Paperittomat - hankkeen kanssa.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista eikä tutkimuksesta koidu haastateltaville taloudellisia kuluja. Teemahaastattelun teemalistat toimitetaan haastateltaville ennen haastattelua. Aikaa haastatteluun kuluu noin 1-1,5 tuntia. Haastattelut nauhoitetaan.

Tutkimusaineisto on luottamuksellista eikä sitä luovuteta muihin tarkoituksiin. Haastatteluissa esille tulleet asiat raportoidaan tutkimusjulkaisussa tavalla, jossa tutkittavia ja muita haastattelussa mainittuja yksittäisiä henkilöitä tai kouluja ei voi välittömästi tunnistaa. Haastattelutilanteissa kirjatut tekstitiedostot ja haastattelujen äänitallenteet tullaan käsittelemään ja hävittämään asianmukaisesti tutkimuksen päätyttyä.

Kiitämme osallistumisestanne tutkimukseemme!

Ystävällisin terveisin,

Ella Sarjanen, ella.sarjanen@laurea.fi, p. [REDACTED]

Emma Tamminen, emma.tamminen@laurea.fi, p. [REDACTED]

Liite 2 Teemalista asiantuntijalle

Teemalista sivistystoimen / opetusviraston asiantuntijan haastatteluun

1. Paperittomat lapset
  - Miten aihe on näkynyt sivistystoimessa / opetusvirastossa?
  - Miksi aihe on noussut keskusteluun?
  - Millaista keskustelua aihe on herättänyt?
  - Miten aiheesta on tiedotettu kaupungin työntekijöitä?
2. Paperittomien lasten koulunkäynti
  - Keitä perhe kohtaa prosessin aikana?
  - Päätös kouluun ottamisesta sekä koordinointi kaupungin koulujen välillä
  - Koulunkäynnin aloittamisen edellytykset ja haasteet sekä haasteiden huomiointi kuntatasolla
  - Tiedonsaanti mahdollisuudesta osallistua perusopetukseen
  - Koulunkäynnin sujuminen
3. Tulevaisuus
  - Onko tarvetta erityiseen reagointiin / prosessin kehittämiseen?
  - Millaisia toimia tilanteen kehittämiseksi on tehty / suunniteltu?
  - Millaista tietoa aiheesta kaivataan?
  - Millaisena näet ilmiön kehityksen tulevaisuudessa?
  - Miten varmistetaan, että kaikkien Suomessa paperittomina asuvien lasten oikeus peruskoulutukseen toteutuu?

Lisäksi

Minkälaisia papereita ihmiset esittävät?

Onko ollut tapauksia, joissa on lapsella henkilötunnus, muttei olla merkattu huoltajaa?

Minkälaisia ohjeistuksia on saanut valtiolta?

Miten uusi linjaus on vaikuttanut työhön / näkynyt työssä / tulee näkymään työssä?

Onko ollut perheitä, jotka olisivat muuttaneet tähän kuntaan, kun tietävät että täällä pääsee kouluun?

Liite 3 Teemalista oppilashuoltohenkilökunnalle

Teemalista oppilashuoltohenkilökunnan haastatteluun

1. Paperittomat perheet

- Miten koulun henkilökuntaa on tiedotettu paperittomuudesta tai mitä kautta olette saaneet tietoa ilmiöstä?
- Millaista keskustelua aihe on herättänyt koulussa?
- Pidätkö keskustelua ja tiedottamista paperittomuudesta tärkeänä?

2. Paperittomien lasten koulunkäynti

- Koulunkäynnin aloittaminen, miten pääsevät kouluun?
- Miten tai milloin paperittomuus tulee esiin koulussa?
- Koulunkäynnin sujuminen / erityiset haasteet
- Elämäntilanteen näkyminen koulun arjessa
- Onko poliisi etsinyt /kysellyt perheistä koulun kautta?

3. Tulevaisuus

- Onko mielestäsi tarvetta erityiseen reagointiin / toimintatapojen kehittämiseen?
- Millaisia toimia tilanteen kehittämiseksi on tehty / suunniteltu?
- Millaista tietoa aiheesta kaivataan?
- Miten varmistettaisiin, että kaikkien Suomessa paperittomana asuvien lasten oikeus peruskoulutukseen toteutuu?

Liite 4 Sähköpostitse lähetetyt kysymykset

Kysymykset paperittomia työssään kohtaaville

1. Minkälaista työtä olet tehnyt/teet paperittomien kanssa Suomessa?
2. Oletko kohdannut työssäsi paperittomia perheitä, joilla on kouluikäisiä lapsia?
3. Ovatko lapset päässeet kouluun?
4. Minkälaisia vaikeuksia perheillä on ollut lasten kouluun saamisessa?
5. Tietävätkö perheet lasten oikeudesta saada peruskoulutusta?
6. Miten ovat saaneet tiedon?
7. Onko tullut ilmi tapauksia, joissa perheitä olisi etsitty käännytystarkoituksessa koulujen kautta?